

2016 | 1

■ A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK ÉRTESETŐJE

■ TARTALOMBÓL

- *ERDŐ PÉTER*
SZENT ERZSÉBET KANONIZÁCIÓS ELJÁRÁSA
ÉS A KORABELI EGYHÁZJOG
- *GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS*
A MEZŐVÁROSI INGATLANFORGALOM
SZOKÁSJOGA A 14–16. SZÁZADI
ZEMPLÉN MEGYÉBEN ÉS KÖRNYÉKÉN
- *DAVID PAPAJÍK*
V. LÁSZLÓ MAGYAR ÉS CSEH KIRÁLY
HALÁLÁNAK OKA
- *OVIDIU GHITTA*
SIMON TOMÁNYI GÖRÖGKATOLIKUS
LELKÉSZ ÖSSZEÍRÁSA 1773-BÓL
- *GORECZKY TAMÁS*
PÁNSZLÁVIZMUS OROSZORSZÁGBAN
AZ 1880-AS ÉVEKBEN
- *KECSKÉS D. GUSZTÁV*
AZ 1956-OS MENEKÜLTEK SVÁJCI
BEFOGADÁSA

TÖRTÉNELMI SZEMLE

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSESZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK ÉRTESÍTŐJE
LVIII. ÉVFOLYAM, 2016. 1. SZÁM

Szerkesztők

TRINGLI ISTVÁN (felelős szerkesztő)

FÓNAGY ZOLTÁN, OBORNI TERÉZ, PÓTÓ JÁNOS, ZSOLDOS ATTILA (rovatvezetők)
GLÜCK LÁSZLÓ (szerkesztőségi munkatárs)

Szerkesztőbizottság

FODOR PÁL (elnök),

BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR,

GLATZ FERENC, MOLNÁR ANTAL, ORMOS MÁRIA,

OROSZ ISTVÁN, PÁLFFY GÉZA, PÓK ATTILA, SOLYMOSI LÁSZLÓ,

SZAKÁLY SÁNDOR, SZÁSZ ZOLTÁN,

VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája: tortenelmiszemle@btk.mta.hu

TARTALOMJEGYZÉK

TANULMÁNYOK

Erdő Péter: Szent Erzsébet kanonizációs eljárása és a korabeli egyházjog	1
Gulyás László Szabolcs: A mezővárosi ingatlanforgalom szokásjoga a 14–16. századi Zemplén megyében és környékén	23
Goreczky Tamás: Pánszlávizmus Oroszországban az 1880-as években	
Burián István moszkvai osztrák–magyar főkonzul jelentéseinek tükrében	63
Kecskés D. Gusztáv: Az 1956-os magyar menekültek svájci befogadása	85

MŰHELY

David Papajik: V. László magyar és cseh király halálának oka	115
Ovidiu Ghitta: Egy szabálytalan összeírás tanulságai.	
Simon tományi görögkatolikus lelkész összeírása 1773-ból	127
Pap József: Eger választópolgárai a 19. század közepén	149
Dömötörfi Tibor: A német nemzetiségi és faji politika Magyarországon a II. világháború idején	165

KECSKÉS D. GUSZTÁV

Az 1956-os magyar menekültek svájci befogadása*

Az 1956-os forradalom szovjetek általi leverését követő magyar menekülthullám, illetve a menekültek befogadására szervezett nemzetközi segélyakció a magyar és az egyetemes migrációtörténetnek egyaránt kiemelkedő fejezete. Az európai viszonylatban is jelentős, mintegy 200 ezer fős menekülttömeg ellátása, a befogadó országokba szállítása és integrálása a nemzetközi menekültsegélyezés különleges sikere, melyben az ENSZ intézményei meghatározó szerepet játszottak. E történet egyik legérdekesebb epizódja éppen Svájcban játszódott le, mely ország területe nagyságához és lakosságának számához képest a legtöbb magyar menekülőnek adott új otthont. A hugenották befogadásának emlékéhez hasonlóan az 1956-os magyarok megsegítése is a svájci kollektív emlékezet részévé vált.

E tanulmány – az 1956-os magyar menekültsegélyezés teljes nemzetközi hátterét bemutató kutatás részeként – azt vizsgálja, hogy e csodaszamba menő eseménysorozat mely tényezők eredőjeként mehetett végbe. Előbb bemutatjuk, mit tettek a helvét hatóságok a magyar menekültek befogadása érdekében, hogyan reagált a társadalom, mi jellemezte Bern pénzügyi szerepvállalását és az erőfeszítések milyen eredményeket hoztak. Majd az okok felderítése során megfigyelhetjük, mely tényezőkben hasonlított Svájc reakciója a nyugati világ többi államához, és melyek voltak a befogadásnak csak az alpesi országra jellemző sajátosságai.

A nemzetközi, svájci és magyar szakirodalom felhasználása mellett a tanulmány főként levéltári dokumentumokra támaszkodik az ENSZ levéltáraiból,¹

* A tanulmány alapjául szolgáló kutatásokat a „Magyarország és az ENSZ, 1945–1990” c. OTKA-pályázat (azonosító: 68767), a Magyar Állami Eötvös Ösztöndíj, a Swiss National Science Foundation (SNSF), a Sciex-NMS Csereprogram és a francia kormány ösztöndíjjal támogatta. Hálásan köszönöm Tiphaine Robert-nek, a Fribourg-i Egyetem oktatójának, hogy számos svájci forrás és bibliográfiai anyag másolatát önzetlenül a rendelkezésemre bocsátotta.

¹ United Nations – Archives and Records Management Section (New York; = UNARMS), Archives of the United Nations Office in Geneva (Genf; = AUNOG) és Archives of the United Nations High Commissioner for Refugees (Genf; = AUNHCR).

valamint svájci, magyar, francia és brit állami archívumokból.² Oral history kutatások eredményeit is hasznosítottuk.³

A magyar menekültválság megoldása a nemzetközi humanitárius segítségnyújtás különleges jelentőségű projektje volt. Az új menekültek sokkal jobb bánásmódban részesültek, mint a korábbi magyar emigránsok⁴ vagy a többi korabeli európai menekült. Néhány elszigetelt negatív példát leszámítva, az 1956–1957-es magyar menekülttömeg integrálása a nyugati társadalmakba nagyon eredményes akciónak tekinthető! Ennek összköltsége több mint 100 millió akkori, vagyis több mint 1 milliárd mai dollár, ami messze meghaladja az 1954-ben létrehozott ENSZ Menekült Alapba (UNREF) a II. világháború utáni menekültprobléma megoldására befizetett összeget.⁵ Pedig az 1950-es évek közepén még több mint 200 menekülttáborban mintegy 70 ezer „hard core” menekült volt Ausztriában, az NSZK-ban, Olaszországban és Görögországban az 1940-es évek vége óta.⁶

Az 1956-os magyar menekültek nyugati befogadásának kimagasló sikerét számos tényező együttesen magyarázza. A II. világháború borzalmaira emlékező humanitárius érzület, ezzel összefüggésben a menekültek jogainak egyre pontosabb és határozottabb megfogalmazása éppúgy hozzájárult, mint a levert forradalommal mélyen együtt érző nyugati lakosság támogató hozzáállása. Az ’56-os emigráció munkaerő-piaci szempontból különlegesen kedvező összetétele találkozott a „csodákat” produkáló nyugati gazdasági fellendüléssel. Ezek a kiindulási feltételek azonban a keleti és a nyugati blokk közötti hidegháborús rivalizálás nélkül bizonyosan nem vezettek volna csaknem 200 000 magyar menekült ennyire gyors és sikeres nyugati letelepedéséhez: a NATO-kormányok politikai akarata – a szovjetekkel vívott ideológiai csata miatt – a közvélemény érzelmi azonosulásának hanyatlása után is erőteljesen támogatta a magyar menekültprobléma megoldását.⁷

Hogyan illeszkedik a magyar menekültek svájci befogadása a nyugati befogadás összefüggésrendszerébe?

2 Archives fédérales suisses (Bern; = AFS), Archives de l’Etat de Genève (Genf; = AEG), Bibliothèque de l’Université de Genève, valamint a Documents diplomatiques suisses nyomtatott és online változata; a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest; = MNL-OL); Archives du Ministère des Affaires étrangères (La Courneuve; = AMAE); The National Archives (Kew). Ezúton köszönöm Becker Andrásnak, hogy a brit levéltári dokumentumokat a rendelkezésemre bocsátotta.

3 Az Országos Széchényi Könyvtár, valamint az 1956-os Intézet és Oral History Archívum interjúi, továbbá két, általam 2013-ban készített interjú.

4 *Borbándi Gyula*: A magyar emigráció életrajza, 1945–1985. I. Európa, Bp., 1989. 408–409.

5 *Gil Loescher*: The UNHCR and the World Politics. A Perilous Path. Oxford University Press, Oxford–New York, 2001. 87. Az 1956-os magyar menekültek érdekében kifejtett nemzetközi humanitárius akció pénzügyi hátteréről részletesen ld. *Kecskés D. Gusztáv*: Pénzgyűjtés és propaganda: Az ENSZ-intézmények információs tevékenysége az 1956-os magyar menekültválság megoldása érdekében. Századok 146. (2012) 109–145.

6 *Loescher, G.*: i. m. (5. jz.) 89. Az egyes európai országok második világháború utáni menekülthelyzetének részletes áttekintéséhez ld.: *Louise W. Holborn* (with the assistance of Philip and Rita Chartrand): Refugees: A Problem of Our Time. The Work of the United Nations High Commissioner for Refugees, 1951–1972. I. Scarecrow Press, Metuchen (N. J.), 1975. 331–346.

7 Ld. *Kecskés D. Gusztáv*: Egy humanitárius csoda anatómiája – az 1956-os magyar menekültek nyugati befogadása. Külügyi Szemle 9. (2010) 4. sz. 158–168.

A magyar menekültek befogadása Svájcban

A svájci hatóságok intézkedései

A helvét állam szerepvállalásának vizsgálatakor először felidézzük a magyar menekültek beszállításának folyamatát, majd a befogadás szakaszait és alapelveit, végül e menekültcsoport jogi státusát.

1956. november 6-án az osztrák kormány és az ENSZ Menekültügyi Főbiztoságának felhívására a Szövetségi Tanács (Conseil fédéral) bejelentette, hogy Svájc kész befogadni 2000 menekültet. Kezdetől világossá tették, hogy semmilyen válogatási szempontot nem alkalmaznak. Az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium (Département fédéral de justice et de police) egy 1957. március 7-i jelentése is hangsúlyozta: „A Szövetségi Tanács nem rendeli alá a (magyar) menekültek befogadását semmilyen feltételnek. Elegendő számukra, ha benne vannak abban a kontingensben, amely Svájcba kíván jönni.”⁸ A Svájci Vöröskeresztet bízták meg a menekültek Svájcban belüli szállításának és ideiglenes elszállásolásának megszervezésével. A költségek fedezésére a Vöröskereszt adománygyűjtést indított Magyarország érdekében. Arra az esetre, ha ennek eredménye, valamint a közösségektől és egyénektől gyűjtött további adományok nem lennének elegendők, a rendészeti osztály (division de police) az 1951. április 26-i szövetségi határozatban előírt mértékig, vagyis 60%-ig garanciát vállalt a költségek kifizetésére. Az illetékes minisztérium november 7-i körlevele rugalmasságot kért a kantonok rendőrségeitől, mivel várható volt, hogy az egyes menekültek ideiglenes elhelyezése előtt nem tudnak majd konzultálni velük. Azt ajánlották a kantonoknak, hogy a tartózkodási engedélyeket költségmentesen állítsák ki. Kérték továbbá, hogy minden menekült esetét terjesszék fel jóváhagyásra a szövetségi idegenrendészethez, hogy mindenkor áttekinthessék a segélyakció teljes állását. Jelezték, hogy igyekeznek jóindulattal és a lehető legnagyobb rugalmassággal kezelni a hivatalosan addig engedélyezett 2000 menekült feletti befogadási kérelmeket is.⁹

A beszállítás folyamatosságának biztosítása érdekében a svájci hatóságok több ízben bővítették a befogadható menekültek körét és számát. 1956. november 13-án a Szövetségi Tanács 4000-re emelte a Svájcba befogadható magyar menekültek kvótáját. Majd – az Ausztriában feltorlódott menekültek egyre növekvő tömegét látva – a kormányzat november 27-én elhatározta, hogy Svájc további 6000 menekültet fogad be ideiglenes jelleggel abban a reményben, hogy a későbbiekben továbbutaznak – főként tengerentúli országokba.¹⁰ A mintegy 10 300, konvojban

8 Idézi *Marie-Claire Caloz-Tschopp*: *Le tamis helvétique. Des réfugiés politiques aux „nouveaux réfugiés”*. Edition d'en bas, Lausanne, 1982. 37.

9 AFS CH-BAR#E4001D#1973/125#Bd.117_1-2. *Ungarische Flüchtlinge 1957, 1957*. Circulaire du Département fédéral de justice et police aux départements de police des cantons, *Accueil en Suisse de réfugiés hongrois*. 1956. november 7.

10 AFS CH-BAR#E4260D#1994/125#307*, Az. 777.1, *Ungarische Flüchtlinge 1957, 1957*. Független a Ludwig-jelentéshez, a Département fédéral de justice et de police jelentése, *La pratique suisse de l'asile à l'époque récente*. 1957. március 7.

beszállított menekültön kívül különböző intézmények által meghívott kisebb csoportokat is befogadtak. Így például az Oeuvre suisse d'entraide ouvrière (OSEO; Svájci Munkás Segélyszervezet) meghívott mintegy száz menekültet. Az egyetemista segélyszervezet is legalább ennyit. Számos egyéni menekült és család érkezett a szövetségi idegenrendőrség (police fédérale des étrangers) engedélyével rokonok vagy ismerősök segítségével vagy saját anyagi eszközeikre támaszkodva. 1956. november és december folyamán 760 ilyen engedélyt adtak ki. Így növekedett a Svájcban lévő magyar menekültek száma 1957. január végéig 11 000-re. Ekkor újabb svájci felajánlás következett, amely kinyilvánította, hogy befogadják a már Svájcban tartózkodó menekültek minden közeli rokonát. Továbbá megígérték, hogy jóindulattal fogják kezelni azoknak a befogadási kérelmét, akiknek valamilyen kapcsolatuk van az országgal. Ennek kapcsán az elkövetkező hetekben több mint ezer újabb menekült betelepülésére számítottak.¹¹ 1957. március 15-én tartós menedékjogot biztosítottak egy Jugoszláviából érkező újabb menekültcsoportnak, a már Svájcban lévők családtagjainak és a Vöröskereszt által egykor gyermekként gondozott személyeknek. A magyar menekültek újabb és újabb körének befogadása nyomán 1957 nyaráig 13 803 menekült utazott Svájcba, és 4343 fő hagyta el az országot. A születéseket és az elhalálozásokat is figyelembe véve a Svájcban maradó magyar menekültek száma 10 000 főre tehető. 60%-ban Zürich, Bazel és Bern kantonokban telepedtek le, amelyek korábban is a svájci magyar emigráció központjainak számítottak.¹²

Az első, mintegy 500 menekültet szállító vonatszerelvény 1956. november 8-án éjjel érkezett Svájcba.¹³ A hatóságok által a Vöröskereszt rendelkezésére bocsátott egészségügyi vonat nagyszámú beteget és sebesültet is felvett az osztrák–magyar határon és osztrák kórházakban, akiket családjaik kíséretében szállítottak az országba, ahol katonai kórházakba kerültek. E vonat két útja során mintegy 500 menekültet hozott: betegeket és családtagjaikat. E csoportban csaknem 50 tüdőbeteg is volt, akiket svájci szanatóriumokban helyeztek el.¹⁴

A magyar menekültek svájci befogadásában három szakasz különíthető el: a megérkezés utáni elsődleges elszállásolás, a kantonok közötti szétosztás, valamint

11 AFS CH-BAR#E4001D#1973/125#Bd.117_9-13. *Ungarische Flüchtlinge 1957*, 1957. Déclaration de Schürch, chef de la délégation suisse, *Réfugiés hongrois*, Quatrième session du Comité exécutif de l'UNREF à Genève, séance du 29 janvier 1957.

12 A számadatok a menekültsegélyezés svájci központjából (Schweizerische Zentralstelle für Flüchtlingshilfe) származnak, amelyet idéz *Tréfás Dávid*: Illúzió, hogy ismerjük egymást. Svájci–magyar kapcsolatok 1944–1945 és 1956 között. L'Harmattan, Bp., 2013. 250.

13 Az utolsó magyar menekülteket szállító vonat 1956. december 12-én érkezett az országba. AFS CH-BAR#E4001D#1973/125#Bd.117_14-15. *Ungarische Flüchtlinge 1957*, 1957. Département fédéral de justice et police, Division de police, Commission de gestion du Conseil des Etats, Chiffre 4, question : « Des renseignements sont demandés sur les expériences faites avec les réfugiés hongrois. » (M. Bourgné, Conseiller aux Etats). Bern, 1957. május 10.

14 AFS CH-BAR#E4001D#1973/125#Bd.117_9-13. *Ungarische Flüchtlinge 1957*, 1957. Déclaration de Schürch, chef de la délégation suisse, *Réfugiés hongrois*, Quatrième session du Comité exécutif de l'UNREF à Genève, séance du 29 janvier 1957.

a hosszú távú beilleszkedést elősegítő intézkedések, így a tartós szállás biztosítása és a munkaerő-piaci integráció.

Az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium rendészeti osztálya a menekült-segélyezéssel foglalkozó svájci központi hivatalban (l'Office central suisse d'aide aux réfugiés) nyilvántartott menekültsegítő szervezetekkel együttműködve biztosította a menekültek letelepítését. Fontosnak tartották a kantonok és a községek aktív bevonását, ezért koordinációs bizottságok, illetve irodák létrehozását javasolták a kantonális hatóságok, a menekültsegélyező szervezetek és a Vöröskereszt helyi képviselői bevonásával.¹⁵ 1956. november 23-án az érdekelt intézmények részvételével országos konferenciát tartottak, ahol meghatározták a menekültek integrálásának menetrendjét.¹⁶ Az érintetteket először üdülőtelepeken, diákszállásokon, szállodákban és laktanyákban helyezték el. Majd sokaknak közülük igen hamar lakásokat ajánlottak fel.¹⁷ A szállásra és munkalehetőségekre vonatkozó, a hatóságoktól, intézményektől, vállalatoktól és egyénektől származó felajánlások gyűjtésére az egyes kantonokban központokat jelöltek ki.¹⁸

Mivel a tömegszállásokon elhelyezett menekültek nem egyenletesen oszlottak el Svájc területén, a rendészeti osztály új elosztási rendszert javasolt, amelyet a kantonok igen rövid határidővel elfogadtak. Ennek végrehajtásához szükség volt a menekültek szakmai képzettségének legalább hozzávetőleges felmérésére.¹⁹ Ez az elosztási rendszer figyelembe vette a munkaerő-piaci és a szálláslehetőségeket is. Az egyenletes területi eloszlás elvének fontosságát a minisztérium 1957. február 16-i körlevele is megerősítette, amely hangsúlyozta, hogy a magyar menekülteket nem illeti meg a kantonok közötti szabad lakhelyváltoztatás joga.²⁰ Az egyes kan-

15 AFS CH-BAR#E4260D#1994/125#307*, Az. 777.1, *Ungarische Flüchtlinge 1957*, 1957. Függelék a Ludwig-jelentéshez, a Département fédéral de justice et de police jelentése, *La pratique suisse de l'asile à l'époque récente*. 1957. március 7. Ld. még AFS CH-BAR#E4001D#1973/125#1434*, Az. 097.07, Aufnahme ungarischer Flüchtlinge nach dem Aufstand vom Oktober/November 1956, 1956–1961. Circulaire no 755.8 Tt du Département fédéral de justice et de police, Division de police aux départements de police des cantons. Bern, 1956. november 19.

16 AFS CH-BAR#E4001D#1973/125#Bd.117_14-15. *Ungarische Flüchtlinge 1957*, 1957. Département fédéral de justice et de police, Division de police, Commission de gestion du Conseil des Etats, Chiffre 4, question : « Des renseignements sont demandés sur les expériences faites avec les réfugiés hongrois. » (M. Bourknecht, Conseiller aux Etats). Bern, 1957. május 10.

17 *Etienne Piguet*: L'immigration en Suisse. Soixante ans d'entreouverture. Presse polytechnique et universitaires romandes, Lausanne, 2009. 73–74.

18 Például Fribourgban a Caritast, Genfben és Neuchâtelben a Vöröskereszt-központot, Vaudban a kantonális munkaügyi irodát. AFS CH-BAR#E4001D#1973/125#1434*, Az. 097.07, Aufnahme ungarischer Flüchtlinge nach dem Aufstand vom Oktober/November 1956, 1956–1961. Communiqué des représentants des autorités cantonales de Fribourg, Genève, Neuchâtel et Vaud etc., *Réfugiés hongrois*. 1956. december 18.

19 AFS CH-BAR#E4260D#1994/125#307*, Az. 777.1, *Ungarische Flüchtlinge 1957*, 1957. Függelék a Ludwig-jelentéshez, a Département fédéral de justice et de police jelentése, *La pratique suisse de l'asile à l'époque récente*. 1957. március 7.

20 Ugyanakkor azon menekültek számára, akik az eredeti kantonjukban nem találtak megfelelő munkaalkalmat vagy szállást, a Département fédéral de l'économie publique 1957. február 16-i körlevele kérte a kantonális hatóságokat, hogy segítsék őket – a kantonok közti együttműkö-

tonokat a törvény nem kötelezte arra, hogy befogadjanak másik kantonban tartózkodó menekülteket. El kívánták továbbá kerülni, hogy a menekültek csupán néhány kantonba és városba összpontosuljanak. Súlyos indok esetén azonban (például szakmatanulás, egyetemi tanulmányok, súlyos családi okok) meg lehetett adni a kedvezményt.²¹ Miután az ideiglenes jelleggel befogadott mintegy 6000 menekült tengerentúlra utazása bizonytalanra vált, a Szövetségi Tanács december 10-én úgy döntött, hogy egyelőre ezeknek a menekülteknek a Svájcban való letelepedését is elősegítik.²² Nyitva hagyták ugyanakkor a harmadik országba való továbbutazás lehetőségét is.²³

1957. február 16-án az 1956 novemberében a magyar menekültek befogadása érdekében kezdett kampány véget ért: a Svájci Vöröskereszt átadta a magyar menekültek ellátásának felelősségét. Ettől kezdve a menekültek elhelyezésével, ellenőrzésével és segélyezésével kapcsolatos feladatokat az erre hivatott intézményeknek kellett ellátniuk.²⁴ A menekültsegélyezéssel foglalkozó svájci központi hivatalban csoportosuló segélyszervezetek megbízást kaptak a menekültek szociális és erkölcsi támogatására.²⁵ A végleges rendezés következő fázisát jelezte a minisztérium 1957. november 7-i újabb körlevele a kantonok rendőrségeihez, amelyben a szövetségi idegenrendőrség általános érvénnyel jóváhagyta az 1956 őszén egy évre megadott és rövidesen lejáró tartózkodási engedélyek újabb egy évre való meghosszabbítását. A keresőtevékenységet folytató menekülteket elvileg már képesnek tartották az adófizetésre. Leszögezték azonban, hogy az adó elengedésére vagy csökkentésére vonatkozó kérelmeket „különleges jóindulattal” kell megvizsgálni (például ha részben még magánszemélyek vagy segélyszervezetek gondos-

déssel – másutt megfelelő munkát találni. AFS CH-BAR#E4001D#1973/125#1434*, Az. 097.07, Aufnahme ungarischer Flüchtlinge nach dem Aufstand vom Oktober/November 1956, 1956–1961. La circulaire du Département fédéral de l'économie publique aux gouvernements cantonnaux, *Intégration des réfugiés hongrois dans la vie économique*. Bern, 1957. február 16.

21 AFS CH-BAR#E4001D#1973/125#1434*, Az. 097.07, Aufnahme ungarischer Flüchtlinge nach dem Aufstand vom Oktober/November 1956, 1956–1961. Circulaire du Département fédéral de justice et police aux Départements de police des cantons, *Statut des réfugiés hongrois et traitement de leurs cas par les autorités de police des étrangers*, n° 783. 1957. február 16.

22 AFS CH-BAR#E4260D#1994/125#307*, Az. 777.1, *Ungarische Flüchtlinge 1957*, 1957. Függelek a Ludwig-jelentéshez, a Département fédéral de justice et de police jelentése, *La pratique suisse de l'asile à l'époque récente*. 1957. március 7.

23 AFS CH-BAR#E4001D#1973/125#Bd.117_8. *Ungarische Flüchtlinge 1957*, 1957. Co-rapport du Département politique fédéral concernant la proposition du 5 décembre 1956 du Département fédéral de Justice et Police relative aux réfugiés hongrois, Max Petitpierre aláírásával. Bern, 1956. december 6. Max Petitpierre (1899–1994), a Szövetségi Tanács tagja, a svájci külpolitika irányítója 1944 és 1961 között.

24 AFS CH-BAR#E4001D#1973/125#1434*, Az. 097.07, Aufnahme ungarischer Flüchtlinge nach dem Aufstand vom Oktober/November 1956, 1956–1961. Circulaire du Département fédéral de l'économie publique aux gouvernements cantonnaux, *Intégration des réfugiés hongrois dans la vie économique*. Bern, 1957. február 16.

25 AFS CH-BAR#E4260D#1994/125#307*, Az. 777.1, *Ungarische Flüchtlinge 1957*, 1957. Függelek a Ludwig-jelentéshez, a Département fédéral de justice et de police jelentése, *La pratique suisse de l'asile à l'époque récente*. 1957. március 7.

kodnak róluk).²⁶ 1959. januárban az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium kifejezte óhaját, hogy a magyar menekültek biztosítsák magukat a munkanélküliség ellen, augusztustól pedig már bevonták őket a kötelező munkanélküli-biztosítás rendszerébe is.²⁷

A menekültek letelepedésének elősegítése számos nehézség legyőzését jelentette. A kezdeti megoldandó problémák közé tartozott, hogy főként gyermekes családoknak ajánlottak fel befogadási lehetőségeket, viszont sokkal nagyobb számban voltak egyedülálló fiatal menekültek. Szinte lehetetlen volt munkát találni számukra az 1956-os karácsonyi ünnepeket megelőző időszakban. Sok menekült nem akarta elfogadni a neki felajánlott munkát, mondván, hogy tengerentúli továbbutazásra vár (Ausztriából való elszállításukkor ugyanis ezt ígérték nekik).²⁸ A probléma több más európai országban is felmerült, és a magyar menekültek segélyezését az UNHCR vezetésével koordináló genfi bizottság ülésein is több alkalommal szóba került.²⁹ A svájci hatóságok beszámolói szerint sok türelem és számtalan beszélgetés kellett a meggyőzésükhöz, hogy a svájci munkavállalás nem fogja csökkenteni továbbvándorlási lehetőségeiket. A svájci delegáció vezetője az UNREF Végrehajtó Bizottságának 1957. január 29-i ülésén is nagy nyomatékkal említette a problémát, „rendkívül súlyos akadálnak” nevezve azt. Szavai szerint a menekültek becsapva érezték magukat, és egész csoportok fenyegetőztek azzal, hogy illegálisan visszatérnek Ausztriába. Megismételte a Programbizottságban (Comité du programme) már hangoztatott kérését, hogy a tengerentúli országok adjanak letelepedési lehetőséget a Svájcban és más Ausztrián kívüli európai országokban tartózkodó menekülteknek.³⁰

Megoldandó feladatot jelentett továbbá, hogy 1957. január folyamán ki kellett üríteni a menekültek szállásául használt laktanyákat a kezdődő katonai kiképzések

26 AFS CH-BAR#E4001D#1973/125#1434*, Az. 097.07, Aufnahme ungarischer Flüchtlinge nach dem Aufstand vom Oktober/November 1956, 1956–1961. Circulaire du Département fédéral de justice et police aux départements de police des cantons, *traitement des réfugiés hongrois en matière de police des étrangers*, n° 813. Bern, 1957. november 7.

27 AFS CH-BAR#E4001D#1973/125#1434*, Az. 097.07, Aufnahme ungarischer Flüchtlinge nach dem Aufstand vom Oktober/November 1956, 1956–1961. Circulaire [a kibocsátó intézmény neve és a körlevél száma olvashatatlan], *assurance-chômage des réfugiés hongrois*, signé Marcel Friedrich. Genf, 1959. augusztus 14.

28 AFS CH-BAR#E4260D#1994/125#307*, Az. 777.1, *Ungarische Flüchtlinge 1957*, 1957. Függelék a Ludwig-jelentéshez, a Département fédéral de justice et de police jelentése, *La pratique suisse de l’asile à l’époque récente*. 1957. március 7.

29 AUNOG G. I. 30/2 (Situation in Hungary, Relief measures, Refugees), Jacket n° 1. (29 October – 14 December 1956). Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, Co-ordinating Sub-Committee for Assistance to Refugees from Hungary, Summary record of the second meeting held at the Palais des Nations, Geneva, 28 November 1956, HCR/SVA/SC/SR.2, restricted. 1956. november 29.

30 AFS CH-BAR#E4001D#1973/125#Bd.117_9-13. *Ungarische Flüchtlinge 1957*, 1957. Déclaration de Schürch, chef de la délégation suisse, *Réfugiés hongrois*, Quatrième session du Comité exécutif de l’UNREF à Genève, séance du 29 janvier 1957.

miatt.³¹ Ezzel összefüggésben 1957. január végén még mintegy ezer menekültnek kellett szálláslehetőséget találni.³² A kantonális és a községi hatóságok hatalmas erőfeszítései nyomán a menekültek megfelelő egyéni elhelyezése február közepére maradéktalanul megvalósult.

További nehézséget okozott a csekély nyelvtudás (ezért nem lehetett például a szállodaiparban alkalmazni őket), valamint a serdülőkorú menekültek különösen magas száma, akiknek a kezelése az életkori sajátosságokból adódóan pszichológiai nehézségekkel járt. A felsőfokú oktatásra jelentkezőknek – egyetemi tanulmányaik megkezdése előtt – fel kellett mérni a tanulási képességeit. Váratlan problémát jelentett, hogy a magyar menekülteket kevésbé lehetett falusias környezetben elhelyezni, mivel Magyarországon inkább városokban, sőt nagyvárosokban éltek.³³

Egy 1957. május 10-i dokumentum mértéktartóan, de őszintén szól az integrálás nehézségeiről: „Ennek a fiatalságnak, amely a háború alatt vagy után született, és a totalitárius kommunista rendszer alatt nőtt fel, nehéz beilleszkednie államunk rendjébe. A magyar nép mentalitása, amely erőteljesen különbözik a mienktől, továbbá hogy a legtöbb menekült a nyelv miatt képtelen közvetlenül megértetni magát környezetével, és azok a teljesen hamis elképzelések, amelyek a nyugati világ helyzetéről bennük kialakultak, olyan nehézségeket támasztottak, amelyek csak az idő múlásával fognak megoldódni.” Továbbá: „A munka keménysége és intenzitása szintén teljesen új ezen külföldiek számára, ami gyakran azt a benyomást kelti, hogy a menekültek többségének nincs kedve dolgozni.”³⁴ Előfordulhattak súlyosabb esetek is, hiszen az 1957. február 16-i minisztériumi körlevél végső módszerként megemlíti a „közigazgatási internálás” (internement administratif) lehetőségét is.³⁵

Mint korábban elmondtuk, 1957. március 11-én az ENSZ főtitkára és az UNHCR közös segélyfelhívást tett közzé a még Ausztriában és Jugoszláviában

31 AFS CH-BAR#E4260D#1994/125#307*, Az. 777.1, *Ungarische Flüchtlinge 1957*, 1957. Függelék a Ludwig-jelentéshez, a Département fédéral de justice et de police jelentése, *La pratique suisse de l'asile à l'époque récente*. 1957. március 7.

32 AFS CH-BAR#E4001D#1973/125#Bd.117_9-13. *Ungarische Flüchtlinge 1957*, 1957. Déclaration de Schürch, chef de la délégation suisse, *Réfugiés hongrois*, Quatrième session du Comité exécutif de l'UNREF à Genève, séance du 29 janvier 1957.

33 AFS CH-BAR#E4260D#1994/125#307*, Az. 777.1, *Ungarische Flüchtlinge 1957*, 1957. Függelék a Ludwig-jelentéshez, a Département fédéral de justice et de police jelentése, *La pratique suisse de l'asile à l'époque récente*. 1957. március 7.

34 AFS CH-BAR#E4001D#1973/125#Bd.117_14-15. *Ungarische Flüchtlinge 1957*, 1957. Département fédéral de justice et de police, Division de police, Commission de gestion du Conseil des Etats, Chiffre 4, question : « Des renseignements sont demandés sur les expériences faites avec les réfugiés hongrois. » (M. Bourgnicht, Conseiller aux Etats). Bern, 1957. május 10. Az itt olvasható és a későbbi idézeteket a szerző fordította francia nyelvről magyarra.

35 AFS CH-BAR#E4001D#1973/125#1434*, Az. 097.07, Aufnahme ungarischer Flüchtlinge nach dem Aufstand vom Oktober/November 1956, 1956–1961. Circulaire du Département fédéral de justice et de police aux Départements de police des cantons, *Statut des réfugiés hongrois et traitement de leurs cas par les autorités de police des étrangers*, n° 783. 1957. február 16.

tartózkodó magyar menekültek ellátására és helyzetük tartós rendezésére, ami a társadalmi és gazdasági integrációt jelentette a végleges letelepedés országaiban. 1957. április végén még mintegy 48 000 magyar menekült volt Ausztriában és Jugoszláviában. A svájci kormányzat aktívan részt kívánt venni a még mindig fennálló probléma megoldásában. Az ehhez szükséges anyagi alap megteremtése érdekében a Szövetségi Tanács 1957. május 17-én üzenettel fordult a Szövetségi Gyűléshez, amelyben a magyar menekültügy kezelésére újabb 7 millió svájci frankot kértek. A javaslat szerint az eddigi Ausztriából befogadott menekülteken felül még legfeljebb 500 menekültet fogadnának be Jugoszláviából. Svájc inkább anyagilag járulna hozzá a nemzetközi összefogáshoz, mivel a befogadási lehetőségek munkahely és főként szállás tekintetében már nagyon beszűkültek.³⁶ Ezt világosan jelezte a kantonális rendőrségek igazgatóinak 1957. március 15-én Bernben tartott értekezlete is.³⁷ A célkitűzések közt szerepelt, hogy könnyítsenek Ausztria és Jugoszlávia anyagi terhein. Úgy vélték továbbá, hogy az integráció felgyorsításával csökkennének a menekültellátás költségei.³⁸ A tervzet szerint 4 300 000 svájci frankot szántak rendkívüli hozzájárulás gyanánt a Menekültügyi Főbiztosságnak, jelezve, hogy az összeg legnagyobb részét az integrálásra és a menekültek problémájának végleges megoldására, nem pedig az ellátásokra kell fordítani. Ugyancsak az UNHCR-nek különítettek el további 450 000 frankot a menekültek elszállítására, együttműködve az ICEM-mel (Intergovernmental Committee for European Migration). 2 000 000 frank pedig a Svájci Segély Külföldön (Aide suisse à l'étranger) önálló programjának megvalósítását volt hivatva biztosítani, elősegítve a magyar menekültek integrálását Ausztriában és elszállásolását Jugoszláviában.³⁹ A svájci parlament két háza (az Államok Tanácsa [Conseil des États] június 4-én, a Nemzeti Tanács [Conseil national] pedig június 13-án), vagyis a Svájci Konföderáció Szövetségi Gyűlése (Assemblée fédérale de la Confédération suisse) megszavazta a javaslatot, így 1957. június 13-án a szövetségi határozat életbe lépett.⁴⁰

A magyar menekültek svájci befogadásának kormányzati dokumentumait elemezve világosan kirajzolódik a feladat sikeres, gondos, megértő és rugalmas megoldására irányuló erőteljes politikai akarat.

36 7412 Message du Conseil fédéral à l'Assemblée fédérale concernant l'ouverture d'un crédit extraordinaire en faveur des réfugiés hongrois à l'étranger et d'autres oeuvres d'entraide internationale. 1957. május 17. Feuille fédérale 1957. máj. 31. I.

37 Procès-verbal de la conférence des directeurs cantonaux de police concernant l'accueil éventuel de nouveaux réfugiés hongrois en Suisse (Bern, Palais du Parlement, 14.30–16.20, 1957. március 15.). Documents diplomatiques suisses, <http://db.dodis.ch/document/17172>.

38 7412 Message du Conseil fédéral à l'Assemblée fédérale concernant l'ouverture d'un crédit extraordinaire en faveur des réfugiés hongrois à l'étranger et d'autres oeuvres d'entraide internationale. 1957. május 17. Feuille fédérale 1957. máj. 31. I.

39 Uo.

40 Arrêté fédéral ouvrant un crédit extraordinaire en faveur des réfugiés hongrois à l'étranger et d'autres oeuvres d'entraide internationale. 1957. június 13. Feuille fédérale 1957. júl. 11. 177–178.

Ennek első jeleként minden magyar menekült tartós tartózkodásra jogosító engedélyt kapott. A svájci hatóságok kinyilvánították, hogy a menekültek „Svájcban maradhatnak, ameddig csak akarnak, azzal a feltétellel, hogy a kívánalmaknak megfelelően viselkednek”.⁴¹ Semmilyen nyomás alá nem kívánták helyezni őket sem a továbbutazásuk, sem a Magyarországra való visszatérésük érdekében. Ha viszont teljes választási szabadságukkal élve e lehetőségek valamelyike mellett döntöttek, a hatóságok ebben támogatták őket. Így 1957. február végéig 430 menekült jelentkezett a Magyarországra való visszatérésre. A rendészeti osztály megszervezte számukra az utazást a magyar határig, és fizette a költségeket is.⁴² A svájci kormánzatnak a hazatérésre jelentkező magyar menekültek ügyét támogató hozzáállását a berni magyar követség jelentései sem vonták kétségbe.⁴³

A svájci hatóságok nagy gondossággal foglalkoztak a magyarok ügyével, akiknek a többi külföldihez képest privilegizált helyzetet biztosítottak, amit a külföldiek jogi státusáról, lehetőségeiről szóló brosúra magyar nyelvű kiadása, illetve annak megfogalmazásai és rendelkezései is mutatnak.⁴⁴ Ez a kitüntetett figyelem nyilvánult meg abban is, ahogyan a katonai hatóságok aprólékos precizitással megszervezték a befogadó táborokat az ingyenes postai szolgálattól a zsebpénz biztosításán át addig a lehetőségig, hogy a menekültek értéktárgyaikat ingyenesen elhelyezhették a Banque populaire suisse-ben (Svájci Népi Bank) Bernben.⁴⁵

A korábbi befogadási tapasztalatokból okulva igyekeztek megrövidíteni a tábori körülmények között eltöltendő időt és a lehető leggyorsabban integrálni a magyar menekülteket a svájci közösségbe, lehetővé téve számukra a normális életet. Az Államok Tanácsának Irányítási Bizottsága (Commission de gestion du Conseil des Etats) 1957. május 10-i iratában elégedetten állapította meg, hogy ez megvalósult, amivel sikerült elkerülni azokat a nehézségeket, amelyek azokban az országokban (például NSZK, Nagy-Britannia, Írország) jelentkeztek, ahol nem tudták gyorsan felszámolni a táborokat. Így Svájcban nem voltak lázongások és

41 *Piguet, E.*: i. m. (17. jz.) 73–74.

42 AFS CH-BAR#E4260D#1994/125#307*, Az. 777.1, *Ungarische Flüchtlinge 1957*, 1957. Függlék a Ludwig-jelentéshez, a Département fédéral de justice et de police jelentése, *La pratique suisse de l’asile à l’époque récente*. 1957. március 7.

43 Pl. MNL–OL XIX-J-1-j, Svájc, 13. doboz, Kapsos Károly követségi titkár feljegyzése Tschäp-pet-nél, a svájci idegenrendőrség vezetőjénél 1957. január 18-án folytatott tárgyalásairól, 14/1957 (00528) (a magyar Külügyminisztériumba érkezett: 1957. január 25.).

44 AEG Office cantonal de placement, contrôle de la main d’oeuvre étrangère et saisonnière, placement de réfugiés hongrois, 1956–1959: 1968 va 1.20.13: Közlemény a magyar menekültek részére [Mitteilung an die ungarischen Flüchtlinge], Szövetségi Idegenrendőrség [Eidgenössische Fremdenpolizei]. Bern, 1957. február. A brosúrát 1957. február közepétől terjesztették főként a kantonok idegenrendőrségein keresztül. Ld. AFS CH-BAR#E4001D#1973/125#1434*, Az. 097.07, Aufnahme ungarischer Flüchtlinge nach dem Aufstand vom Oktober/November 1956, 1956–1961. Circulaire de la Police fédérale des étrangers aux polices cantonales des étrangers, n° 784. Bern, 1957. március 1.

45 AFS CH-BAR#E4001D#1973/125#Bd.117_6-7. *Ungarische Flüchtlinge 1957*, 1957. Service de l’Etat-Major Général, Section assistance körlevele, utasítások a táborok személyzete számára, Colonel EMG Schindler, le chef de la section d’assistance aláírásával, 462/6 31/Bt. Bern, 1956. december 4.

éhségstrájkok.⁴⁶ Kezdetől fogva döntő fontosságúnak tekintették, hogy a magyar menekültek megfelelő körülmények között mielőbb munkába álljanak. Ennek érdekében az Ipar, a Kisipar és a Munka Szövetségi Hivatala (Office fédéral de l'industrie, des arts et du travail) már a befogadási döntés másnapján, 1956. november 7-én körlevelet küldött a kantonok munkaügyi hivatalaihoz, hangsúlyozva a kérdés fontosságát, és kérve teljes együttműködésüket. Az ügyben való előrelépést pillanatnyilag még a gazdasági szempontoknak is fölé helyezték: „Kétségteljesen egyet fognak érteni velünk, hogy ilyen esetben a munkaerőpiac helyzetét figyelembe vevő megfontolásoknak semmilyen szerepet nem kell játszaniuk.” Külön figyelték azon menekültekre, akiknek nehéz volt képességeiknek megfelelő állást biztosítani.⁴⁷

Törekedtek arra is, hogy a menekültek munkaerő-piaci esélyeit a svájci állampolgárokéhoz közelítsék. Ennek jegyében a Szövetségi Idegenrendőrség 1956. december 5-i körlevele felhívta a kantonok idegenrendészeti intézményeinek figyelmét, hogy az állásba kerülő magyar menekülteknek a helyi viszonyoknak megfelelő, a svájciakkal egyező bérezést kell biztosítani, aminek ellenőrzését kívánatosnak tartották. Kérték továbbá, hogy engedélyezzék a nem alkalmazottként munkát vállaló magyaroknak, hogy független keresőtevékenységet folytassanak, amennyiben betartják a kereskedelmi rendőrség előírásait, és „nem sértenek súlyosan svájci érdekeket”.⁴⁸ Az Igazságügyi és Rendészeti Minisztériumnak a kantonok rendőrségeihez 1957. február 16-án intézett körlevele megerősítette, hogy a Szövetségi Tanács határozottan segíteni kívánja, hogy a magyar menekültek „szabadon fejleszthessék személyiségüket és biztosíthassák szakmai jövőjüket”. Ugyanott újra kihangsúlyozták az elvet, hogy a magyar menekültek bér- és munkafeltételeinek meg kell egyeznie az adott szakmában és térségben szokásossal – ennek ellenőrzésére volt szükség a munkába állási engedélyre.⁴⁹ A cél megvalósítása érdekében 1957. február 16-án a Gazdasági Minisztérium (Département fédéral de l'Économie) körlevelet küldött a kantonális hatóságokhoz, amelyben tudatta: a magyar menekültek számára megnyitották az ingyenesen igénybe vehető

46 AFS CH-BAR#E4001D#1973/125#Bd.117_14-15. *Ungarische Flüchtlinge 1957*, 1957. Département fédéral de justice et police, Division de police, Commission de gestion du Conseil des Etats, Chiffre 4, question : « Des renseignements sont demandés sur les expériences faites avec les réfugiés hongrois. » (M. Bourgnicht, Conseiller aux Etats). Bern, 1957. május 10.

47 AFS CH-BAR#E4001D#1973/125#1434*. Az. 097.07, Aufnahme ungarischer Flüchtlinge nach dem Aufstand vom Oktober/November 1956, 1956–1961. Circulaire No E 127/1956 de l'Office fédéral de l'industrie, des arts et métiers et du travail aux départements cantonnaux dont relève le service de l'emploi, *Placement de réfugiés hongrois*, signé par le directeur Kaufman (?). 1956. november 7.

48 AFS CH-BAR#E4001D#1973/125#1434*, Az. 097.07, Aufnahme ungarischer Flüchtlinge nach dem Aufstand vom Oktober/November 1956, 1956–1961. Circulaire no 774 de la Police fédérale des étrangers aux polices cantonales des étrangers. Bern, 1956. december 5.

49 AFS CH-BAR#E4001D#1973/125#1434*, Az. 097.07, Aufnahme ungarischer Flüchtlinge nach dem Aufstand vom Oktober/November 1956, 1956 - 1961. Circulaire du Département fédéral de justice et police aux Départements de police des cantons, *Statut des réfugiés hongrois et traitement de leurs cas par les autorités de police des étrangers*, n° 783. 1957. február 16.

állásközvetítő hivatalokat (service publique de l'emploi). Az e hivatalok által biztosított állásokban azonnal megkezdhatték a munkát a menekültek. A szabadfoglalkozásuk számára átmeneti engedélyeket adtak ki.⁵⁰ Ugyancsak a magyarok kiváltságos helyzetére utal, hogy a magyar fiatalokat a szakmai képzés tekintetében (a többi külföldivel ellentétben) a svájciakkal azonos módon kívánták kezelni, és a segédmunka helyett keresett szakmák tanulására ösztönözték. A szakképző helyeken korlátozás nélkül fogadták őket (az óraipart kivéve).⁵¹ Fontosnak tartották azonban azt is leszögezni, hogy a magyar menekültek munkaerő-piaci támogatása miatt a svájci munkaerő nem kerülhet hátrányba: „A magyarok érdekét is szolgálja, ha a szociális béke változatlanul fennmarad.”⁵²

Számos jel arra mutat, hogy a svájci kormányzati szervek nagy hangsúlyt fektettek a problémák megértő, a magyar menekültek szempontjából kedvező megoldására. Ezt illusztrálja az az utasítás is, hogy a magyarokat befogadó táborokat nem menekülttábornak (camps de réfugiés), hanem segítőtábornak (camps d'assistance) nevezték.⁵³ A hatóságok, a segélyszervezetek és a sajtó egyaránt a magyar menekültek iránti megértő hozzáállásra buzdított. Az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium 1957. márciusi összefoglaló jelentésében olvasható: „A menekültek közösségünkbe integrálásakor két világ találkozásának lehetünk tanúi. A nehézségek elkerülhetetlenek voltak. [...] Továbbá számos menekült gyanakodva fogadja még a legjobb szándékú segítséget is. Sok türelemre és figyelemre van szükség a mi lakosságunk részéről, hogy ez az együttélés hosszú távon gyümölcsözőnek bizonyuljon.” Amint fentebb láttuk a NATO-országok esetében, 1957 tavaszán a svájci kormányzat is újra mozgósította országa közvéleményét: „A Szövetségi Tanács a svájci nép józan ítélőképességére támaszkodik, amely küldetésének tudatában továbbra is elkötelezett, hogy a lelkesedés első hullámának elmúltát követően is kitartson e számkivetett embereknek nyújtott türelmes segítségben.”⁵⁴

50 Uo.

51 AFS CH-BAR#E4001D#1973/125#1434*, Az. 097.07, Aufnahme ungarischer Flüchtlinge nach dem Aufstand vom Oktober/November 1956, 1956–1961. Circulaire du Département fédéral de l'économie publique aux gouvernements cantonnaux, *Intégration des réfugiés hongrois dans la vie économique*. Bern, 1957. február 16. Az 1950-es években zajlott le az a fogyasztói társadalom kialakulásával összefüggő szemléletváltás, amely szerint a fiatalok magas szintű és stabil egzisztenciájának kialakításához elengedhetetlen a magas szintű szakmai és tudományos képzés. Ld. François Walter: Histoire de la Suisse. V. Certitudes et incertitudes du temps présent (de 1930 à nos jours). Alphil-Presses universitaires suisses, Neuchâtel, 2010. 76.

52 AFS CH-BAR#E4001D#1973/125#1434*, Az. 097.07, Aufnahme ungarischer Flüchtlinge nach dem Aufstand vom Oktober/November 1956, 1956–1961. Circulaire du Département fédéral de l'économie publique aux gouvernements cantonnaux, *Intégration des réfugiés hongrois dans la vie économique*. Bern, 1957. február 16.

53 AFS CH-BAR#E4001D#1973/125#Bd.117_6-7. *Ungarische Flüchtlinge 1957*, 1957. Service de l'Etat-Major Général, Section assistance körlevele, utasítások a táborok személyzete számára, Colonel EMG Schindler, le chef de la section d'assistance aláírásával, 462/6 31/Bt. Bern, 1956. december 4.

54 AFS CH-BAR#E4260D#1994/125#307*, Az. 777.1, *Ungarische Flüchtlinge 1957*, 1957. Függelek a Ludwig-jelentéshez, a Département fédéral de justice et de police jelentése, *La pratique suisse de l'asile à l'époque récente*. 1957. március 7.

A Caritas segélyszervezet szintén a magyarok iránti megértésre buzdított: „A menekültek gyökértelessé vált emberek, akik félelmeiktől és a lelki kiegyensúlyozottság hiányától szenvednek.”⁵⁵ A *Neue Zürcher Zeitung* 1957. februárban még külsőszámot is szentelt a Svájcba került magyarok ügyének: „Csak a türelem segítheti új honfitársainkat abbéli nehézségeik legyőzésében, hogy beleérezzenek a mi népünk lényegébe”, olvasható a lapban.⁵⁶ Ugyancsak a megértő hozzáállás érhető tetten abban is, hogy a Szövetségi Idegenrendőrség határozottan kérte a kantonok idegenrendőrségeit, hogy lehetőleg gyorsan állítsák ki a tartózkodási engedélyeket: „a menekültek megerősödjenek abban az érzésben, hogy véglegesen megvethetik a lábukat Svájcban”.⁵⁷ A közrend vagy a munkafegyelem ellen vétőket először figyelmeztetni kívánták, és csak a folytatólagos, legsúlyosabb és végső esetekben kívánták élni az „internement adminisztratív” lehetőségével.⁵⁸ A befogadási döntések gyorsasága mellett is fontosnak tartották azonban az állambiztonsági ellenőrzés diszkrét, de határozott fenntartását.⁵⁹ A vezérkar körlevele szerint az illetékes hatóság három-négy nappal a menekültek táborba érkezése után kezdi meg az ellenőrzést. Kérték a táborok személyzetét, hogy lehetőség szerint jelezzenek minden gyanús esetet.⁶⁰

A magyarok tartózkodási engedélyére a Svájc területén élő többi külföldihez hasonlóan az 1931. március 26-i és az 1948. október 8-i szövetségi törvények vonatkoztak.⁶¹ A Szövetségi Tanács hangsúlyozta, hogy – a közvéleménnyel egységben – a magyar menekültek olyan előnyökben is részesülnek, amelyekre Svájcot nem kötelezik a nemzetközi szerződések (például nem volt semmiféle munkavállalási korlátozás).⁶² A tartózkodási engedély egy évre szolgált, amit folyamodvány

55 Tätigkeitsbericht des Schweizerischen Caritasverbandes 1957. 19–20. Idézi *Tréfás D.*: i. m. (12. jz.) 255.

56 Írta Hans Gut. Idézi *Tréfás D.*: i. m. (12. jz.) 255–256.

57 AFS CH-BAR#E4001D#1973/125#1434*, Az. 097.07, Aufnahme ungarischer Flüchtlinge nach dem Aufstand vom Oktober/November 1956, 1956–1961. Circulaire no 774 de la Police fédérale des étrangers aux polices cantonales des étrangers. Bern, 1956. december 5.

58 AFS CH-BAR#E4001D#1973/125#1434*, Az. 097.07, Aufnahme ungarischer Flüchtlinge nach dem Aufstand vom Oktober/November 1956, 1956–1961. Circulaire du Département fédéral de justice et police aux Départements de police des cantons, *Statut des réfugiés hongrois et traitement de leurs cas par les autorités de police des étrangers*, n° 783. 1957. február 16.

59 AFS CH-BAR#E4001D#1973/125#Bd.117_1-2. *Ungarische Flüchtlinge 1957*, 1957. Circulaire du Département fédéral de justice et police aux départements de police des cantons, *Accueil en Suisse de réfugiés hongrois*. 1956. november 7.

60 AFS CH-BAR#E4001D#1973/125#Bd.117_6-7. *Ungarische Flüchtlinge 1957*, 1957. Service de l’Etat-Major Général, Section assistance körlevele, utasítások a táborok személyzete számára, Colonel EMG Schindler, le chef de la section d’assistance aláírásával, 462/6 31/Bt. Bern, 1956. december 4.

61 AEG Office cantonal de placement, contrôle de la main d’oeuvre étrangère et saisonnière, placement de réfugiés hongrois, 1956–1959: 1968 va 1.20.13: Közlemény a magyar menekültek részére [Mitteilung an die ungarischen Flüchtlinge], Szövetségi Idegenrendőrség [Eidgenössische Fremdenpolizei]. Bern, 1957. február.

62 AFS CH-BAR#E4001D#1973/125#1434*, Az. 097.07, Aufnahme ungarischer Flüchtlinge nach dem Aufstand vom Oktober/November 1956, 1956–1961. Circulaire du Département fédéral de

alapján meg lehetett hosszabbítani. Ez lakhelyre jogosított abban a kantonban, amelyik az engedélyt megadta. Minden olyan foglalkozási ág nyitva állt a magyar menekültek előtt, amelyet a törvények nem kötöttek svájci állampolgársághoz. Igénybe vehették a munkaügyi hivatalok ingyenes állásközvetítését is. Ha a menekültek külföldre kívántak utazni, a szövetségi rendőrség (Eidgenössische Polizeiabteilung) a nemzetközi menekültügyi egyezmény alapján kérésre „menekült utazási igazolványt” állított ki részükre. Svájc területén a menekültek számára mindenfajta politikai tevékenység tilos volt.⁶³

A társadalom reakciója

A svájci lakosság hatalmas lelkesedéssel értesült a magyar forradalom híreiről. Egy mást érték a tüntetések, szolidaritási nyilatkozatok, segélygyűjtési akciók. A november 4-i szovjet beavatkozás híre sokként érte a svájci közvéleményt. A felháborodás különösen erős volt a német nyelvű kantonokban. A legtöbb nagyvárosban, így Zürichben, Bernben és Genfben egyetemisták tüntetéseire került sor. Több tízezer aláírással petíciókban követelték a Szövetségi Tanácstól, hogy szakítsa meg a diplomáciai kapcsolatokat a Szovjetunióval. A kommunista irányzatú Svájci Munkapárt (Partei der Arbeit der Schweiz, PdA) tagjait számos támadás érte.⁶⁴ Max Petitpierre, a Szövetségi Tanács külügyekért felelős tagja nagy visszhangot kiváltó beszédében parlamenti interpellációra válaszolva a következőképpen foglalta össze a lakosság reakcióját: „A svájci népet és annak hatóságait mély fájdalom töltötte el, amikor november 4-én vasárnap tudomásukra jutott, hogy módszeresen előkészített katonai támadást hajtottak végre Magyarországon egész területén. Nincs egyetlen, a svájci névre méltó ember sem, aki ne érezte volna úgy, hogy büntettet hajtottak végre az emberiség ellen, ami hosszú időre lerombolt minden bizalmat az emberek és a népek jobb jövőjét illetően. Ezt az érzületet egy olyan nép hősiessége iránti csodálat és tisztelet kísérte, amely az egyenlőtlen és könyörtelen harcban mindent feláldozott, saját életét is egy olyan ideálért, amelyről semmi sem tudta eltántorítani. A magyar népet sújtó csapásokat minden szabad ember átérzi.”⁶⁵

justice et police aux Départements de police des cantons, *Statut des réfugiés hongrois et traitement de leurs cas par les autorités de police des étrangers*, n° 783. 1957. február 16.

63 AEG Office cantonal de placement, contrôle de la main d'oeuvre étrangère et saisonnière, placement de réfugiés hongrois, 1956–1959: 1968 va 1.20.13: Közlemény a magyar menekültek részére [Mitteilung an die ungarischen Flüchtlinge], Szövetségi Idegenrendőrség [Eidgenössische Fremdenpolizei]. Bern, 1957. február.

64 *Fejérdy Gergely*: Az 1956-os magyar forradalom és a svájci diplomácia. In: Variációk: ünnepi tanulmányok M. Kiss Sándor tiszteletére. Szerk. Ötvös István. PPKE BTK, Piliscsaba, 2004. 571.

65 Conseil national, Conseil des Etats, Réponse de M. Max Petitpierre, Chef du Département politique fédéral, aux interpellations des Commissions des affaires étrangères du 5 décembre 1956. 1956. december 12. p. 5–6. Documents diplomatiques suisses, www.dodis.ch – DoDis – 12254.

A lakosság lelkesedése és szolidaritása nagymértékben megkönnyítette a svájci hatóságoknak a magyar menekültek letelepítése érdekében tett erőfeszítéseit.⁶⁶ A pénzbeli és egyéb adományok, valamint a befogadási felajánlások tekintetében kifejezetten számítottak a lakosság aktív közreműködésére az országos rádióálmások által közzétett felhívások nyomán. Nagy figyelmet szenteltek annak, hogy a felajánlott befogadó helyekre, családokhoz stb. mielőbb odakerüljön az adott menekült.⁶⁷ A magyar menekültek a többi menekülthöz képest különösen előnyös jogállásának megadásakor a hivatalos dokumentumok hangsúlyozták, hogy a hatóságok egységben kívánnak lenni a közvélemény óhajával.⁶⁸ Egy 1957. május 10-i dokumentum pedig már a tapasztalatok fényében hangsúlyozza a lakosság bőkezű hozzáállásának jelentőségét a befogadás sikerében.⁶⁹

A sajtó erőteljesen hozzájárult a közvélemény mozgósításához.⁷⁰ A svájci hatóságok szimbolikus gesztusokkal is erősítették a lakosság szolidaritását: 1956. november 20-án reggel harangzúgást követően országszerte háromperces csendes megemlékezést tartottak: „Ily módon fejezte ki [a nép] együttérzését és szolidaritását az elhurcolt magyarokkal, és tiltakozott az ellen a brutalitás ellen, amellyel a Szovjetunió a magyar népet az utóbbi hetekben kezelte” – írta Max Petitpierre.⁷¹

Néhány hónappal később azonban a lakosság rokonszenvének csökkenéséről számolnak be a források. Markus Feldmann, a Szövetségi Tanács igazságügyi és rendészeti ügyekért felelős tagja 1957. február elején sajtóértekezleten számolt be a befogadás tapasztalatairól. A *Journal de Genève* összefoglalója szerint: „Az eseményekből és azok brutalitásából született lelkesedés és buzgalom kiegyensúlyozottabb érzelmeknek adták át helyüket, vagy – az egyébként mindkét részről megfigyelhető – megfáradásnak és nem kevés csalódottságnak. Két világ

66 AFS CH-BAR#E4260D#1994/125#307*, Az. 777.1, *Ungarische Flüchtlinge 1957*, 1957. Függelék a Ludwig-jelentéshez, a Département fédéral de justice et de police jelentése, *La pratique suisse de l'asile à l'époque récente*. 1957. március 7.

67 AFS CH-BAR#E4001D#1973/125#Bd.117_1-2. *Ungarische Flüchtlinge 1957*, 1957. Circulaire du Département fédéral de justice et police aux départements de police des cantons, *Accueil en Suisse de réfugiés hongrois*. 1956. november 7.

68 AFS CH-BAR#E4001D#1973/125#1434*, Az. 097.07, Aufnahme ungarischer Flüchtlinge nach dem Aufstand vom Oktober/November 1956, 1956–1961. Circulaire du Département fédéral de justice et police aux Départements de police des cantons, *Statut des réfugiés hongrois et traitement de leurs cas par les autorités de police des étrangers*, n° 783. 1957. február 16.

69 AFS CH-BAR#E4001D#1973/125#Bd.117_14-15. *Ungarische Flüchtlinge 1957*, 1957. Département fédéral de justice et police, Division de police, Commission de gestion du Conseil des Etats, Chiffre 4, question : « Des renseignements sont demandés sur les expériences faites avec les réfugiés hongrois. » (M. Bourgnicht, Conseiller aux Etats). Bern, 1957. május 10.

70 *Fejérdy G.*: i. m. (64. jz.) 570. Ezt a magyar külügyminisztériumban így fogalmazták meg: „A svájci lapok többsége ma is ellenséges hangon ír a magyarországi helyzetről, s ez kedvezőtlen irányban befolyásolja a közvéleményt. A »magyarországi terrorrendszerrel«, »szovjet gyarmatról« stb. firkálnak [...]» MNL–OL XIX-J-1-j, Svájc, 8. doboz, Külügyminisztérium, II. Politikai Osztály, Metzger János feljegyzése, tárgy: Svájc és Magyarország kapcsolatának alakulása az októberi események után, 216/F. 1957. április 24.

71 Max Petitpierre levele Léopold Boissier-hez, a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága elnökéhez. Bern, 1956. november 20. Documents diplomatiques suisses, www.dodis.ch – DoDis – 12323.

került hirtelen érintkezésbe egymással, amiből bizonyos súrlódások keletkeztek.”⁷² A negatív élményeket jól tükrözték a kantonális rendőrségek igazgatóinak (directeurs cantonaux de police) 1957. március 15-én tartott értekezletén elhangzott beszámolók az egyes kantonok helyzetéről és újabb magyar menekültek befogadásának lehetőségeiről. A hozzászólásokból a szállás- és munkalehetőségek jelentős beszűkülése érzékelhető. A szezonális munkákban, így az építőiparban és a mezőgazdaságban való foglalkoztatáshoz a tapasztalatok alapján csekély reményt fűztek. Erőteljes kritikák fogalmazódtak meg a betelepülő magyarok egy részének a munkához való hozzáállásával kapcsolatban. Neuchâtel kanton küldötte például kifejtette, hogy „teljesen megteltek. Nincs semmilyen munka- és szálláslehetőség a magyarok számára. A nálunk lévő magyarok 10–15%-ának sajnálatos magatartása teljesen megsemmisítette a svájci lakosság erőfeszítéseit és lelkesedését.”⁷³

A menekültbefogadás sikeres lezárásához tehát a Nyugat többi országához hasonlóan Svájcban is döntő fontosságú volt a kormányzat részéről megnyilvánuló szilárd politikai akarat. Mielőtt számba vennénk az eredményeket, vegyük szemügyre a hatóságok és a lakosság pénzügyi szerepvállalását!

Svájc pénzügyi szerepvállalása

A svájci államnak és a lakoságnak a magyar menekültek befogadására fordított anyagi eszközeit áttekintve plasztikus képet kapunk az intézkedések sokrétűségéről, arányairól és a mozgósított erőforrások volumenéről egyaránt. A Szövetségi Tanács 1957. május 17-i, a Szövetségi Gyűléshez küldött üzenete az adott időponthoz hozzávetőlegesen számba veszi Svájc pénzügyi hozzájárulását a magyar menekültek nemzetközi és svájci befogadásához.

Az irat szerzői a teljes költséget 30 millió (akkori) svájci frankra becsülik, amihez még hozzájön a dokumentum által kérelmezett (és elnyert) újabb 7 millió frank. Ez magában foglalja a szövetségi, kantonális és községi (communal) hozzájárulásokat, valamint a pénzbeli és természetbeni magángyűjtések becsült összegét is (ennek egy részét a magyarországi lakosság közvetlen segélyezésére fordították). A Svájc által befogadott magyar menekültek szállás- és segélyezési költsége – akiknek számát e dokumentum 12 000 főben határozta meg – 1 500 000 svájci frankot jelentett a rendészeti osztály és a hadügyi tárca (Département militaire) számára, ami magában foglalta a segélyezési különítmények felállításának és a laktanyák használatának költségeit. A kantonok és a községek hozzávetőlegesen ugyanekkora összeget adtak ehhez. A magyar menekültek elszállítását Ausztriából és Jugoszláviából Svájcba főként a Svájci Vöröskereszt szervezte és finanszírozta,

72 La Suisse et les réfugiés hongrois. Au terme d’une première étape (De notre correspondant de Berne G. P.). Journal de Genève 1957. febr. 7. 1.

73 Procès-verbal de la conférence des directeurs cantonaux de police concernant l’accueil éventuel de nouveaux réfugiés hongrois en Suisse (Bern, Palais du Parlement, 14.30–16.20, 1957. március 15.). Documents diplomatiques suisses, <http://db.dodis.ch/document/17172>.

valamint a rendészeti osztállyal egyetértésben biztosította az elsődleges és a másodlagos segélyezés költségeit is.

A Svájci Vöröskereszt által szervezett gyűjtőakció 1957. április 30-ig 6 753 000 svájci frankot eredményezett, valamint további mintegy 7 millió frank értékű természetbeni adományt. Mindeközben a magyar menekültekre 1 700 000 svájci frankot költöttek, amihez járult a folyamatos segélyezésre szánt egymillió svájci frank, amelyet a menekültsegélyezéssel foglalkozó svájci központi hivatalhoz kötődő egyesületek kaptak. A Svájci Vöröskereszt 2 200 000 svájci frankot fordított a magyarországi lakosság közvetlen segélyezésére. A maradékot a magyar menekült gyermekekre és egyetemistákra költötték Svájcban. Más egyesületek – például a Caritas, az Oeuvre suisse d'entraide ouvrière, az Oeuvre d'entraide des Églises protestantes de Suisse (Svájci Protestáns Egyházak Kölcsönös Segélyszervezete) – szintén jelentős összegeket gyűjtöttek. Különböző gyűjtések, a Svájci Vöröskeresztét is beleértve, mintegy 13 millió svájci frank pénz- és ugyanennyi természetbeni adományt eredményeztek.

Ami a nemzetközi akciókban való részvételt illeti, az UNHCR-nek és az ICEM-nek a svájci hatóságok 260 000 svájci frank rendkívüli hozzájárulást fizettek. Ezt, valamint a Svájci Vöröskeresztnek Magyarországra szánt gyógyszerek és élelmiszerek vásárlására adott 100 000 svájci frankot abból a 6,5 millió svájci frankból vonták le, amelyet az 1955. december 21-i szövetségi határozat folyósított nemzetközi segélyakciók finanszírozására 1956–1957-re. A Svájcban Ausztráliába szállított 1500 magyar menekült kiválogatásához és útiköltségéhez való hozzájárulás 1957. márciustól mintegy 900 000 svájci frank költséggel járt.

Svájc anyagi hozzájárulása tehát igen jelentős volt, amiből a magánforrások aránya különösen kiemelkedő. Ehhez jöttek még a közvetlen segítség olyan formái, mint szobák és lakások ingyenes felajánlása, szakmai képzés, valamint a magyar fiatalok tanulmányainak heti vagy havi rendszerességű támogatása.⁷⁴ Az 1957. május közepéig elköltött 30 millió svájci frank nagyságrendjét jól érzékelteti, hogy a svájci állam által 1955–1956-ra nemzetközi segélyezésre eredetileg szánt pénz összesen körülbelül 6,5 millió frankot tett ki.⁷⁵

A befogadás eredményei

A lakosság számarányához képest messze a legtöbb magyar menekültet Svájc fogadta be. 1957. március 31-ig 12 040 fő érkezett, ami a lakosság 2,397 ezreléke (a második Kanada 17 559 menekülttel, ami 1,099 ezrelék).⁷⁶ Az UNHCR 1958. január 31-i statisztikai adatai szerint Ausztriából 11 965-en, míg Jugoszláviából 744-en jöttek Svájcba.⁷⁷ Mintegy 500 (más források szerint 600) menekült egyetemista

74 7412 Message du Conseil fédéral à l'Assemblée fédérale concernant l'ouverture d'un crédit extraordinaire en faveur des réfugiés hongrois à l'étranger et d'autres oeuvres d'entraide internationale (1957. május 17.). Feuille fédérale 1957. máj. 31. I.

75 Uo.

76 Uo.

77 Az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának 1958. január 31-i összesítő adatai.

került svájci egyetemekre.⁷⁸ A gyakran jól képzett magyarok a svájci munkaerő-piacra általában könnyen beilleszkedtek. 1957. augusztus végére 72%-uk már keresőtevékenységet folytatott, főként az iparban.⁷⁹

Az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium illetékesei 1957 májusában így vonták meg a magyarok befogadásának végső mérlegét: „nem hangsúlyozhatjuk eléggé a tényt, hogy mindent összevéve a tapasztalatok nem rosszak – mindenesetre nem annyira rosszak, mint amennyire bizonyos, magukat makacsul tartó híresztelések alapján hihetnénk. A valóban nemkívánatos magyar menekültek száma kétségkívül 7 és 10% között ingadozik. Sok további [menekült] nem tekinthető tulajdonképpen nemkívánatosnak: inkább a miénktől alapvetően különböző mentalitással rendelkezik. Kétség sem férhet hozzá, hogy ezek a menekültek viszonylag rövid idő alatt be fognak illeszkedni az országunkban létező feltételek közé.”⁸⁰

A menekültek személyes tapasztalatai is alátámasztják az eddigi megállapításokat.⁸¹

*

A magyar menekültek befogadásának eredményességét és a számukra biztosított lehetőségeket még jobban megvilágítja, hogy érkezésük előtt a svájci hatóságok általában akadályozni igyekeztek a külföldiek letelepedését, és munkavállalásukat csak bizonyos ágazatokban engedélyezték.

A svájci kormányzat a gyorsan erősödő svájci gazdaság igényeinek kielégítése érdekében nemzetközi szerződésekkel ösztönözte a munkaerő bevándorlását (például 1948-ban Olaszországgal). Ugyanakkor már 1945-től igyekeztek meggátolni a bevándorlók végleges letelepedését, és korlátozták a családegyesítést. Hogy megakadályozzák a „külföldiek túlzott koncentrációjának” kialakulását, a külföldi munkaerő rendszeres cseréjére törekedtek. Ezt a célt szolgálta, hogy ötről tízre emelték a letelepedési engedély elnyeréséhez Svájcban eltöltendő évek számát.⁸² Az 1956 előtti svájci magyar emigránsok a szovjet blokkból érkezett menekültek nehéz sorsáról számoltak be: az idegenrendőrség állandó felügyeletének voltak

78 *Piguet, E.*: i. m. (17. jz.) 74.

79 Uo.

80 AFS CH-BAR#E4001D#1973/125#Bd.117_14-15. *Ungarische Flüchtlinge 1957*, 1957. Département fédéral de justice et police, Division de police, Commission de gestion du Conseil des Etats, Chiffre 4, question : « Des renseignements sont demandés sur les expériences faites avec les réfugiés hongrois. » (M. Bourgnicht, Conseiller aux Etats). Bern, 1957. május 10.

81 Ld. az Országos Széchényi Könyvtár, valamint az 1956-os Intézet és Oral History Archívum interjút (pl. Gimes Judit–Magos Gábor [közös életútinterjú], száma: 53., 1993–1994. 40 ív, Standeisky Éva; Missura Tibor, száma: 346., 1991. 13 ív, Gyenes Pál; Ritecz József, száma: 739., 2000. 2 ív, hangfelvétel, Eörsi László), továbbá az általam 2013-ban készített interjúkat (Kiss-Borlase Egon, Unger László), valamint: Emigráció és identitás – 1956-os menekültek Svájcban. Szerk. Kanyó Tamás. L'Harmattan–MTA Kisebbségkutató Intézet, Bp., 2002.

82 *Gianni D'Amato*: Une revue historique et sociologique des migrations en Suisse. *Annuaire suisse de politique de développement* 27. (2008) 2. sz. 171.

kitéve, és csak a legalantasabb munkák végzését engedélyezték számukra.⁸³ A svájci delegáció vezetője az Európai Gazdasági Együttműködési Szervezet (OEEC) Tanácsában 1956. január 27-én Párizsban kifejtette, hogy országa külföldi eredetű lakossága 1945 és 1955 között 50%-kal növekedett. Ennek mintegy fele még nem kapott engedélyt a végleges letelepedésre. A svájci kormányzat a demográfiai, nyelvi és kulturális egyensúly megőrzésére hivatkozva az óvatosságot hangsúlyozta az OEEC könnyítési javaslataival szemben.⁸⁴ Főként egész családok letelepedésétől tartottak, különösen az iparosodott kantonokban és Svájc keleti részének egyes kantonjaiban.⁸⁵

Végezetül vizsgáljuk meg, hogy a magyar menekültek svájci befogadása mely elemeiben hasonlított az általános nyugati reakciókra és melyek voltak a kifejezetten Svájcra jellemző sajátosságok.

A befogadás jellemzői és okai

A nyugati világhoz hasonló tényezők

Svájc is aláírta az 1951-es genfi menekültügyi egyezményt,⁸⁶ amelyet a Szövetségi Parlamentek (Chambres fédérales) 1954. december 14-én jóváhagytak. Ez a dokumentum képezte a magyar menekültek svájci befogadásának nemzetközi jogi hátterét.⁸⁷ A svájci hatóságok – a többi nyugati országhoz hasonlóan – kezdettől fogva leszögezték, hogy elismerik a magyarok menekültstátusát.⁸⁸ Noha a Menekültügyi Konvenció 1951. január 1. előtt bekövetkezett eseményekkel összefüggő üldözöttséget ír elő, magukévá tették az UNHCR jogtanácsosa, Paul Weis érvelését. Szerinte ugyanis a magyarok elmenekülése abból a konfliktusból következik, amely

83 *Gosztonyi Péter*: Magyarok Svájcban – 1956. Tekintet 8. (1995) 5–6. sz. 209–210.

84 Documents diplomatiques suisses. XX. (1.IV.1955 – 28.II.1958). Commission pour la publication de documents diplomatiques suisses, président: Jean-Claude Favez, directeur de la recherche: Antoine Fleury. Chronos–Armando Dadò–Zoé, Zürich–Locarno–Genève, 2004. 124. (Document 54.: Le Chef de la Délégation suisse auprès de l’OECE, G. Bauer, au Conseil de l’OECE. Déclaration du délégué de la Suisse au sujet du projet de décision du Conseil amendant la décision du Conseil régissant l’emploi des ressortissants des pays membres [Paris, 27 janvier 1956]).

85 Documents diplomatiques suisses i. m. (84. jz.) 197. (Document 79.: Notice à l’intention du Chef du Département politique, M. Petitpierre. Rencontre avec M. Del Bò [Bern, 10 septembre 1956]).

86 *Piguet, E.*: i. m. (17. jz.) 71.

87 Ld. még *Lorena Parini–Matteo Gianni*: Enjeux et modifications de la politique d’asile en Suisse de 1956 à nos jours. In : Histoire de la politique de migration, d’asile et d’intégration en Suisse depuis 1948. Sous la dir. de Hans Mahnig. Seismo, Zürich, 2005. 194.

88 UNARMS UN-S-445-0199-11, United Nations Refugee Fund, Executive Committee, Standing Programme Sub-Committee, Fourth Session, Provisional summary record of the seventy-second [?] meeting held at the Palais des Nations, Geneva, 25 January 1957 restricted. 1957. január 25.

1948 óta szembeállítja a magyar népet a kommunista rendszerrel.⁸⁹ A menekültügyi egyezmény a menekültstátus elnyeréséhez az egyéni üldözöttség bizonyítását várja el. A magyar menekültek azonban olyan nagy számban jelentek meg 1956. novembertől Ausztriában, hogy a velük foglalkozó illetékesek belátták: ilyen menekülttömeg egyéni elbírálása lehetetlen. A többi nyugati ország álláspontjával harmóniában a magyarokra Svájcban is úgy tekintettek, mint *prima facie* (első látásra elfogadható) menekültekre. Ez volt az első eset, hogy a menekülteket nem egyénként, hanem csoportként vették figyelembe.⁹⁰

Svájcnak a magyar menekültekkel kapcsolatos politikáját erőteljesen befolyásolta, hogy – noha nem volt a NATO tagja – a hidegháború nemzetközi kontextusában egyértelműen a Nyugat részének volt tekinthető.⁹¹ A hidegháborús szembenállás kialakulásakor a svájci diplomácia a semlegesség jegyében kezdetben a két formálódó blokk közti közvetítést tűzte ki célul. Az 1948. februári prágai puccs azonban elbizonytalanította a berni illetékeseket, hogy valóban lehetséges-e kívül maradni a kommunizmus és a nyugati világ konfliktusán.⁹² Max Petitpierre 1948. február 23-án elmondott beszédében kifejtette: „világosan állást kell foglalnunk a kommunizmussal szemben, és ezt nyilvánosan ki is kell fejezni, hogy világossá tegyük közvéleményünk előtt, halálos fenyegetés leselkedik országunkra”.⁹³ Svájc a hidegháborúban kétséggkívül a Nyugat oldalán állt ideológiai és gazdasági tekintetben egyaránt: nem exportált a szovjet blokkba a COCOM-listán szereplő termékeket,⁹⁴ és aktívan részt vett a Marshall-terv lebonyolításában is.⁹⁵ Luc van Dongen tanulmányában idézi az amerikai Nemzetbiztonsági Tanács (NSC) egy 1951. november 7-i dokumentumát, amiből világosan kiderül, hogy Washingtonban tisztában voltak Svájc egyértelmű nyugati elkötelezettségével: „Svájc ráadásul elismeri, hogy a Szovjetunió az egyetlen potenciális agresszor Európában. Svájc hivatalos semlegessége semmiképpen nem jelenti azt, hogy közömbös lenne a Nyugat és a szovjet kommunizmus közti harc kimenetelét illetően. A svájciak nem csupán földrajzilag, hanem ideológiailag is a Nyugathoz tartozóként tekintenek magukra; és a svájci hivatalos és közvélemény is elsöprő többségében Nyugatbarát és antikommunista.” A svájci hatóságokkal való együttműködésükben az

89 AFS CH-BAR#E4260D#1994/125#307*, Az. 777.1, *Ungarische Flüchtlinge 1957*, 1957. Függelék a Ludwig-jelentéshez, a Département fédéral de justice et de police jelentése, *La pratique suisse de l'asile à l'époque récente*. 1957. március 7.

90 AUNHCR UNHCR Oral History Project, Fonds 36, Records of the Archives, Transcript of the Interview of August R. Lindt by Bryan Deschamp, 4 February 1998, Sound Recording p. 17.

91 *Piguet, E.*: i. m. (17. jz.) 73.

92 *Claude Altermatt*: La politique étrangère de la Suisse pendant la guerre froide. Presses polytechniques et universitaires romandes, Lausanne, 2003. 14–15.

93 Max Petitpierre beszéde. 1948. február 23. Documents diplomatiques suisses. XVII. Zürich, 1999. 188. f. Idézi *Luc van Dongen*: De la place de la Suisse dans la „guerre froide secrète” des Etats-Unis, 1943–1975. *Traverse. Zeitschrift für Geschichte/Revue d'histoire* 16. (2009) 55.

94 *Altermatt, C.*: i. m. (92. jz.) 21., 24.

95 *Peter Gilg–Peter Hablützel*: Nouvelle histoire de la Suisse et des Suisses IX. Une course accélérée vers l'avenir, 1945–... Payot–Nadir, Lausanne, 1999. 892.

amerikai szervek ugyanakkor igyekeztek figyelembe venni a lépten-nyomon hangsúlyozott semlegességre ügyelő érzékenységet is.⁹⁶

Svájc katonailag fenyegetve érezte magát a szovjet blokk felől. E veszélyérzet a hidegháborús szembenállás kiéleződésekor – vagyis az 1948-as csehszlovákiai puccs, az 1948–1949-es berlini blokád, valamint a koreai háború 1950-es kitörése idején – alakult ki.⁹⁷ A külügyi tárcát vezető Max Petitpierre a külföldön szolgáló svájci követek éves konferenciáján 1955. szeptember 9-én felhívta a figyelmet arra, hogy az osztrák államszerződéssel katonai tekintetben meggyengült a Nyugat, és romlott Svájc biztonsági helyzete. Szerinte azáltal, hogy a szövetséges, főként amerikai csapatok elhagyták Ausztriát, a nyugati világ katonai határa Svájc keleti határa lett.⁹⁸ Még a magyar menekültek Svájcba érkezése előtt, a kelet-európai és a szuezi válság kapcsán elterjedt a hír, hogy a háború kitörése közel van. A háborús hisztéria nyomán élelmiszer-felvásárlás kezdődött. Többfelől követelték a lakossági védekezés előkészítését. Egy csoport például 1956. decemberben 15 000, használati utasítással ellátott Molotov-koktélt osztott szét Bernben, hogy „konkrét tettekkel is erősítsék a svájci nép harckésztségét és a szabadságról és igazságról vallott hitét”.⁹⁹ A lakosság körében a II. világháborúban szerzett kollektív élmények éledtek újjá a magyar forradalom kapcsán.¹⁰⁰

Az erőteljes antikommunizmussal összefüggésben más nyugati államokhoz hasonlóan Svájcban is megfigyelhető a szovjet blokkból érkező „hidegháborús menekültek” pozitív megkülönböztetése – a hatóságok és a lakosság részéről egyaránt. A menedéjog elnyerése számukra az 1970-es évek közepéig semmilyen nehézséggel nem járt. A menekültek ügyét a Svájcban tartózkodó külföldiek ügyétől elkülönítve kezelték, és nem érintették őket a bevándorlókkal szemben fokozatosan bevezetett korlátozások. Ezt Lorena Parini négy fő tényezővel magyarázta: a hidegháborús kontextussal és antikommunizmussal; a szóban forgó menekültek hátterének földrajzi és kulturális közelségével; az érkezők általában magas szintű alapképzettségével; valamint azzal, hogy számuk a munkaerőpiac és a lakosság számára is „elfogadható” szinten maradt.¹⁰¹ Mivel az 1970-es évek első feléig a

96 *Dongen, L.*: i. m. (93. jz.) 62–63. Amikor viszont a berni amerikai nagykövetség az 1956-os forradalom leverése után Svájcba került magyar menekültek névsorát kérte, Feldmann ezt felháborodottan visszautasította. Ld. uo. 67. Az idézet forrása: Foreign relations of the United States, 1951. Europe: political and economic developments (1951), Switzerland, p. 877. <http://digioll.library.wisc.edu/cgi-bin/FRUS/FRUS-idx?type=article&did=FRUS.FRUS1951v04p1.i0020&id=FRUS.FRUS1951v04p1&isize=M> (a letöltés dátuma: 2015. aug. 13. Az angol nyelvű idézet a szerző fordításában olvasható magyarul.

97 *Gilg, P.–Hablützel, P.*: i. m. (95. jz.) 886.

98 Documents diplomatiques suisses. XX. i. m. (84. jz.) 62. (Document 25.: Exposé du Chef du Département politique, M. Petitpierre, lors de la Conférence annuelle des Ministres de Suisse à l'étranger [Bern, 9 septembre 1955]).

99 *Tréfás D.*: i. m. (12. jz.) 236. Idéz az Aktion Niemals Vergessen röplapjából, 1956. december. Sozialarchiv 32 52b Z1.

100 *Tréfás Dávid*: 1956 Svájcban, mint forradalom és restauráció. Limes 18. (2006) 4. sz. 34.

101 *Lorena Parini*: „La Suisse terre d'asile”: un mythe ébranlé par l'histoire. Revue Européenne des Migrations Internationales 13. (1997) 1. sz. 56–57. Az 1950–1960-as években Svájc mintegy

Svájcba érkezett menekültek hatalmas többsége a szovjet blokkból érkezett, ők testesítették meg a „tipikus menekültet”.¹⁰²

Az antikommunizmusnak – egyes más nyugati országokhoz (így Franciaországhoz és Olaszországhoz) hasonlóan – Svájcban is voltak igen heves megnyilvánulásai. 1956. november 7-én erőszakos demonstrációkra került sor Bernben a szovjet nagykövetség körül és Genfben a szovjet ENSZ-küldöttség épületénél, ahol éppen ünnepi fogadást tartottak.¹⁰³

A közvélemény érzelmi megrendülése és azonosulása a magyar forradalom, majd annak leverése után a menekültek ügyével ugyancsak a Nyugat reakciójához közelíti Svájcot. Franciaország berni nagykövete szerint: „Az utóbbi világháború vége óta talán semmilyen esemény nem okozott Svájcban azzal összehasonlítható kollektív érzelmet, mint amekkora felháborodási hullámot a magyar felkelés leverése itt kiváltott.”¹⁰⁴ A Szövetségi Tanács tagjai, akikkel a francia nagykövetnek alkalma volt beszélni, kijelentették, hogy „soha a Konföderáció történetében, a két világháború időszakát is beleértve, nem nyilvánultak meg ekkora érzelmek”.¹⁰⁵ 1956. november 4-én minden svájci templomban Magyarországért imádkoztak.¹⁰⁶ A brit nagykövetség megfigyelése szerint a befogadott magyar menekültek jelenléte országszerte emlékeztetett a szovjet hatalom fenyegető közelségére, melynek módszereit undorral, szándékait gyanakvással szemlélték a svájciak.¹⁰⁷ Katharina Bretscher Spindler úgy véli, hogy a svájciak többsége nem csupán szolidáris volt a magyarokkal, hanem szinte azonosult a szabadsághoz ragaszkodó magyar néppel.

Egyes nyugati kormányokhoz hasonlóan a Szövetségi Tanács úgy vélte, hogy a magyar menekültek befogadása belpolitikai tekintetben is előnyös. A heves társadalmi reakció határozott intézkedések megtételére ösztönözte a svájci vezetést, ami hozzájárult a menekültek válogatás nélküli és azonnali befogadására vonatkozó döntés gyors meghozatalához.¹⁰⁸ A Szövetségi Tanács az államérdek védelmében mindazonáltal igyekezett fenntartani pragmatikus külpolitikai irányvonalát, és

800 000 bevándorlót fogadott be, amihez képest a szovjet blokkból befogadott menekültek összlétszáma elenyésző. Ld. *Gilg, P.–Hablützel, P.*: i. m. (95. jz.) 827. A földrajzi távolság tényezőjére Bolzman is rámutat: *Claudio Bolzman: Violence politique, exil et politique d’asile: l’exemple des réfugiés en Suisse. Revue suisse de sociologie* 18. (1992) 3. sz. 690. Ld. még *Parini, L.–Gianni, M.*: i. m. (87. jz.) 192.

102 Ld. még *Parini, L.–Gianni, M.*: i. m. (87. jz.) 192.

103 *Fejérdy G.*: i. m. (64. jz.) 573.

104 AMAE série: Europe 1944–1970, sous-série: Suisse, dossier 78., rapport d’Etienne Dennery, ambassadeur de France en Suisse, *L’opinion helvétique et les événements de Hongrie*, no. 2570/EU. Bern, 1956. november 6.

105 AMAE série: Europe 1944–1970, sous-série: Suisse, dossier 71., rapport d’Etienne Dennery, ambassadeur de France en Suisse, *Recrudescence de l’anticommunisme*, no. 2627/EU. Bern, 1956. november 13.

106 *Tréfás D.*: Illúzió i. m. (12. jz.) 236.

107 The National Archives FO 371/137181, Annual review for Switzerland for the year 1957, British Embassy, confidential, n° 308., 10110/58. Bern, 1958. február 17.

108 *Fejérdy G.*: i. m. (64. jz.) 576–577.

– a közvélemény nyomása ellenére – el kívánta kerülni a szovjet blokkal fenntartott hivatalos kapcsolatok általános megromlását. Ennek érdekében felhívást intéztek a lakossághoz, hogy ne vegyenek részt a kommunista államokból származó termékek bojkottjában.¹⁰⁹

Amint korábban írtuk, 1957 tavaszára a svájci közvélemény érzelmi azonosulása, a többi nyugati országéhoz hasonlóan, megkopott. Ennek következményeképpen a humanitárius szolidaritást, a feltétel nélküli befogadást a hatóságok magatartásában is kezdték felváltani a racionális gazdasági érvek, a munkaerőpiac érdekeinek fokozódó figyelembe vétele: „Három vagy négy családot tudunk még támogatásban részesíteni azzal a feltétellel, ha a családfő ácsként, asztalosként vagy lakatosként stb. szilárd szakmai képzettséggel rendelkezik”, fogalmazta meg pontosan az elvárásait Valais képviselője a kantonok rendőrségi illetékeseinek már korábban is említett értekezletén.¹¹⁰ A magyar menekültek további befogadása érdekében tett újabb erőfeszítések – akárcsak a NATO-országok esetében – Svájcban is tudatos politikai döntést igényeltek.

A nagy gazdasági prosperitás és a munkaerő iránti növekvő igény Svájcban szintén megkönnyítette a menekültek letelepedését. A bruttó hazai termék (GDP) 1956-ban 6,4%-kal, 1957-ben pedig 4%-kal növekedett.¹¹¹ A Union Bank of Switzerland éves jelentése szerint „1956-ot újabb fellendülési évként fogja számon tartani a svájci gazdaságtörténet”.¹¹² A látványos fejlődést megalapozta, hogy a svájci gazdaság megerősödve került ki a II. világháború időszakából: érintetlen termelőkapacitásai és tőketartalékai elegendőek voltak ahhoz, hogy azonnal kielégíthessék a háborús károkat szenvedett országok igényeit, ami hosszú távon kamatozó előnyt biztosított a svájci iparnak.¹¹³ Visszatértek a svájci frank dollárhoz és részben az aranyhoz való fix paritásához, amelynek nyomán a frank egyre inkább nemzetközi menedékvaluta és az alacsony hitelkamatokkal a meginduló növekedés fontos ösztönzője lett.¹¹⁴

A gazdasági prosperitásnak annál is inkább nagy jelentősége volt, mivel a magyar menekültek nem azokban a gazdasági ágazatokban kívántak elhelyezkedni, amelyekre az országnak leginkább szüksége volt: „a magyar menekültek között egyáltalán nem lehet olyan munkaerőt találni, amilyenre az országunknak elsősorban szüksége van”, fakadt ki a svájci delegáció vezetője az UNREF ülésén 1957. január végén. Nagyon kevés volt ugyanis köztük a mezőgazdasági munkás és a házi személyzetként alkalmazható. A szállodaiipari foglalkoztatást pedig nem tette

109 *Altermatt, C.*: i. m. (92. jz.) 26.

110 Procès-verbal de la conférence des directeurs cantonaux de police concernant l'accueil éventuel de nouveaux réfugiés hongrois en Suisse (Bern, Palais du Parlement, 14.30–16.20, 1957. március 15.). Documents diplomatiques suisses, <http://db.dodis.ch/document/17172>.

111 *Piguet, E.*: i. m. (17. jz.) 74.

112 Idézi: The National Archives FO 371/130603, Annual review for Switzerland for the year 1956, British Embassy, confidential, n° 188., 10110/57. Bern, 1957. március 27.

113 *Gilg, P.–Hablützel, P.*: i. m. (95. jz.) 780.

114 *Walter, F.*: i. m. (51. jz.) 75.; *Gilg, P.–Hablützel, P.*: i. m. (95. jz.) 785.

lehetővé csekély nyelvtudásuk.¹¹⁵ Vagyis: a gazdasági virágzás fontos elősegítője, de nem döntő tényezője volt a svájci hatóságok pozitív attitűdjének.¹¹⁶

A sajátos svájci jellemzők

Az 1956-os magyar menekültek befogadásának kifejezetten svájci elemeit vizsgálva egyaránt találunk hosszú távon ható és csupán az adott politikai konstellációhoz kötődő összetevőket.

A 19. század óta megfigyelhető a gondolat, hogy a menekültek befogadásának van egy sajátos svájci hagyománya, amely a „humanitárius hagyományhoz” kötődően a nemzeti identitás fontos része.¹¹⁷ A „Svájc mint menedékhely” toposz a helvét nemzetállam egyik legalapvetőbb mítosza, akárcsak a svájci konszenzus, a különböző nyelvű régiók békés együttélése, a hódítókkal szembeni védekezés vagy a svájci nép „különleges sorsa”.¹¹⁸ E koncepció fejlődésének fontos állomásaként Max Petitpierre az 1940-es évek közepén megfogalmazta a „semlegesség és szolidaritás” politikáját mint Svájc külpolitikájának alapvető paradigmáját. A szolidaritás elemének hangsúlyozása fontos eszköze volt a II. világháború végére kialakuló külpolitikai elszigeteltség feloldásának: a győztes szövetségesek ugyanis felrötták Svájc együttműködését a tengelyhatalmakkal.¹¹⁹ A svájci külpolitika fő kitörési pontját ekkor a humanitárius diplomácia lendületbe hozása jelentette. Ez a „semlegesség és szolidaritás” formula lényege. A szolidaritás először a háború áldozatainak karitatív segélyezésében (Don suisse, 1948-tól Aide suisse à l’Europe) és menekültek befogadásában nyilvánult meg. E politika magában foglalta a humanitárius szervezetekben való aktív részvételt, a kizárólag svájci állampolgárokból álló Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának támogatását, valamint a nemzetközi humanitárius jog kiterjesztésére irányuló erőfeszítéseket.¹²⁰ A Svájc humanitárius hagyományaira való hivatkozás nagy nyomatékkal szerepel számos hivatalos dokumentumban.¹²¹ A nemzetközi elszigeteltség feloldódásában azonban végül mégsem ez bizonyult a döntő elemnek,

115 AFS CH-BAR#E4001D#1973/125#Bd.117_9-13. *Ungarische Flüchtlinge 1957*, 1957. Déclaration de Schürch, chef de la délégation suisse, *Réfugiés hongrois*, Quatrième session du Comité exécutif de l’UNREF à Genève, séance du 29 janvier 1957.

116 Ld. még *Parini, L. – Gianni, M.*: i. m. (87. jz.) 194.

117 Idesorolják például a hugenották 17. századi befogadását („grand refuge”) vagy a poroszok elől menekülő Bourbaki tábornok katonáinak beengedését 1871-ben. Ld. *Piguet, E.*: i. m. (17. jz.) 70.

118 *Parini, L. – Gianni, M.*: i. m. (87. jz.) 51. Ld. még *Philippe Henry: L’asile et la politique d’asile en Suisse. Un survol historique*. In: *La Suisse terre d’asile*. Libertas, Bienne, 1995.

119 A náci Németország és a fasiszta Olaszország használhatta a Szent Gotthárd-hágón átvezető utat, fegyvereket és lőszereket vásárolhatott svájci gyáráktól, a svájci bankok által végrehajthatták kétes pénzügyi tranzakcióikat...

120 *Gilg, P. – Hablützel, P.*: i. m. (95. jz.) 891.

121 Pl. AFS CH-BAR#E4001D#1973/125#Bd.117_9-13. *Ungarische Flüchtlinge 1957*, 1957. Déclaration de Schürch, chef de la délégation suisse, *Réfugiés hongrois*, Quatrième session du Comité exécutif de l’UNREF à Genève, séance du 29 janvier 1957.

hanem a hidegháborús viszonyok kialakulása, vagyis Svájcnak *de facto* a nyugati blokkba tagozódása.¹²²

Tréfás Dávid úgy véli, hogy a semlegesség és a szolidaritás mellett az univerzalitás elve is jelen van a II. világháború végére kialakuló svájci külügyi koncepcióban. Sajátos szereposztást mutat ki, mely szerint a semlegesség megvalósítása az állam feladata lenne, amelynek számára az „univerzalitás”, vagyis a világ minden államára vonatkozó érvényesség ideológiai alapul szolgált a szovjet blokkal fenntartott élénk kereskedelemre. A „szolidaritás” elsősorban a privát segélyszervezetekre és az egyházakra volt osztva. Az utóbbiak mint erkölcsi tekintélyek felemelheték hangjukat a világ igazságtalanságai ellen, ugyanúgy, mint a világszerte olvasott svájci lapok vagy a privát kezdeményezéssel szervezett demonstrációk.¹²³ Tréfás könyvében kimutatta, hogy maguk a Svájcba érkezett magyar menekültek is a svájci identitáskonstrukció részeivé váltak: befogadásukkor a lakosság eleve feltételezte, hogy politikai okokból hagyták el hazájukat, a sajtó sajátosan svájci tulajdonságokkal ruházta fel őket, igyekeztek a két nép történelmét párhuzamba állítani (például harc a Habsburgok és más nagyhatalmak ellen).¹²⁴ Az a rokonszenv, amely a magyar menekültek tömeges svájci befogadását lehetővé tette, olyan Magyarországgal kapcsolatos, sztereotípiákkal teli alapismeretekre támaszkodott, amelyeket 1956 őszén a napisajtóban újra és újra erősítettek. „Ez a tudás, amely a zene, irodalom, utazási beszámolók, úti élmények, játékfilmek és – nem utolsósorban – a jelen lévő emigránsok elbeszélései által terjedt el, azt az illúziót táplálta, hogy a svájciak és a magyarok tulajdonképpen nagyon közel állnak egymáshoz.”¹²⁵

Ugyancsak régi svájci hagyománynak tekinthető, hogy azok a csoportok, amelyeknek szociális-szakmai helyzete, ideológiája vagy vallása a legközelebb áll az adott menekültekéhez, főszerepet játszanak befogadásukban. Így volt ez a hugenották vagy az 1789-es francia forradalom menekültjeinek érkezésekor is.¹²⁶ Ennek megfelelően az egyetemista szervezetek és az egyetemi hatóságok különösen aktívnak mutatkoztak a menekült magyar egyetemisták ügyének rendezésében.¹²⁷ Már a menekültdráma első napjaiban számos esetben kérték az illetékes hatóságot, hogy a hivatalosan addig engedélyezett 2000 fős menekültlétszám felett hívhassanak Svájcba hozzájuk különösen közel álló menekülteket, akiknek a teljes költségeit hosszú tartózkodási időre vállalták.¹²⁸ A Genfi Egyetemen például, ahol 1960-

122 Gilg, P.–Hablützel, P.: i. m. (95. jz.) 892.

123 Tréfás D.: 1956 Svájcban i. m. (100. jz.) 33.

124 Uő: Illúzió i. m. (12. jz.) 259.

125 Uő: 1956 Svájcban i. m. (100. jz.) 35.

126 Emigráció és identitás – 1956-os menekültek Svájcban i. m. (81. jz.) 180.

127 AFS CH-BAR#E4260D#1994/125#307*, Az. 777.1, *Ungarische Flüchtlinge 1957, 1957*. Függetlenül a Ludwig-jelentéshez, a Département fédéral de justice et de police jelentése, *La pratique suisse de l'asile à l'époque récente*. 1957. március 7.

128 AFS CH-BAR#E4001D#1973/125#Bd.117_1-2. *Ungarische Flüchtlinge 1957, 1957*. Circulaire du Département fédéral de justice et police aux départements de police des cantons, *Accueil en Suisse de réfugiés hongrois*. 1956. november 7.

ban 120 magyar egyetemista tanult, külön őket segítő bizottságot hoztak létre, amelyben jelen voltak a Szenátus Hivatalának, az Egyetem Pártfogó Bizottságának (Comité du Patronage de l'Université) és az Egyetemisták Általános Egyesületének (Association Générale des Étudiants) a képviselői is.¹²⁹ Szakdolgozatában hasonló jelenségre hívja fel a figyelmet Rita Lanz, amikor hangsúlyozza, hogy a szolidaritás főként az ugyanazon korcsoportba, szociokulturális és szakmai csoportba tartozók felé nyilvánult meg.¹³⁰

Szintén hosszabb múltra tekinthet vissza, hogy a svájci társadalmi és politikai életben kiemelkedő befolyással bírnak különféle szakmai testületek, gazdasági csoportok és szakszervezetek.¹³¹ A menekültek befogadásának sikerességét, a hatósági intézkedések eredményességét nagyban erősítette, hogy ezek a szervezetek, így a munkáltatói szervezetek és gazdasági ernyőszervezetek, például az Union suisse du commerce et de l'industrie (a Kereskedelem és Ipar Svájci Uniója), és ennek igazgatótanácsa, a Vorort is teljes erővel támogatták azokat.¹³²

Claudio Bolzman tanulmányában rámutat, hogy milyen nagy jelentősége van a menekültek elfogadottsága szempontjából Svájcban annak a ténynek, hogy milyen jellegű diktatúrából jöttek. A szovjet blokkból származó – az 1956-os magyar és később az 1968-os cseh és szlovák – menekülteknek nem kellett bizonyítaniuk a személyes üldözöttséget, ellentétben a különböző dél-amerikai (például Chile, Argentína) vagy dél-európai (Spanyolország) jobboldali katonai diktatúrák menekültjeivel.¹³³ A kommunista diktatúrákat ugyanis a svájci hatóságok önmagukban antidemokratikusnak tekintették, amelyek a társadalom egészével szemben elnyomó jellegűek, míg az egyéb katonai diktatúrákról úgy vélekedtek, hogy szelektívebb repressziót alkalmaznak.¹³⁴ Lorena Parini hangsúlyozza továbbá, hogy az 1956-os magyarok, valamint az 1968-as csehek és szlovákok esetében a svájci lakosság ismerte, illetve ismerni vélte a menekülés indokait, míg az 1970–1980-as években a harmadik világból jöttek esetében gyakran nem, ami csökkentette a be-

129 Munkájukat segítette a magyar menekült egyetemisták kiváló tanulmányi eredménye is, amelyről jelentésükben érezhető büszkeséggel számolnak be: „1960 márciusában például a vizsgákon megjelent magyar egyetemisták 89,7%-a sikeres volt, ami a svájci egyetemistákénál sokkal magasabb százalék. Sok professzor nagyon meg van elégedve a magyar egyetemisták intellektuális színvonalával.” Bibliothèque de l'Université de Genève, Comité d'entraide en faveur des étudiants hongrois accueillis à l'Université de Genève, rapport du président René-Claude Noppert, *Brèves Remarques sur la Situation actuelle des Etudiants Hongrois à notre Alma Mater*. Genf, 1960. augusztus.

130 *Rita Lanz: Flüchtlingshilfe zwischen Vergangenheitsbewältigung und nationaler Selbstdarstellung: die Schweiz und die Aufnahme ungarischer Flüchtlinge 1956/1957. Szakdolgozat, 1996. 105–107. Idézi: Peter Keresztesy: Les réfugiés hongrois comme facteur de tension dans les relations hungaro-suisse. Les conséquences diplomatiques d'un acte humanitaire (1956–1958). Mémoire de licence présenté à la Faculté des Lettres de l'Université de Fribourg, Savigny (VD), 2001. 24.*

131 Vagyis az ún. társaságok vagy egyesületek („associations”; la démocratie de concordance des associations = az egyesületek egyetértésének demokráciája).

132 *Gilg, P.–Hablützel, P.*: i. m. (95. jz.) 859–862.

133 *Bolzman, C.*: i. m. (101. jz.) 685.

134 Uo. 687.

fogadási hajlandóságot irányukban.¹³⁵ Szintén a magyarok befogadását könnyítette, hogy az 1970-es évek elejéig a svájci belpolitikában még nem bontakoztak ki a külföldi népesség túlzottan magas arányával (surpopulation étrangère) kapcsolatos, a szélsőjobboldal által indított harcok.¹³⁶

Az 1950-es évek közepének történeti kontextusához szorosabban kötődő tényezők közül elsőként a magyar menekültek befogadása kapcsán ható biztonságpolitikai szempontot említjük. Markus Feldmann, a Szövetségi Tanács igazságügyi és rendészeti ügyekért felelős tagja, 1956-ban a Konföderáció elnöke, november közepén az akkor Ausztriában tartózkodó 40 000 magyar menekültet komoly katonai kockázatnak tekintette a nyugati szövetségesek 1955-ös kivonulása után még védtelen Ausztria, és áttételesen Svájc számára is. „Ausztria tehermentesítésével saját érdekeinket is szolgáljuk; mindenképpen meg kell akadályoznunk, hogy a szovjetoroszok »rendfenntartási okokból« ürügyet találjanak egy ausztriai beavatkozásra” – jegyezte fel naplójába november 4-én.¹³⁷

A szovjet hadsereg magyarországi beavatkozása által kiváltott felháborodás talán hangsúlyosabb és tartósabb volt Svájcban, mint másutt Nyugaton. Svájc az egyike volt azon három országnak, amelyek tiltakozásuk kifejezésésképpen bojkottálták a melbourne-i olimpiai játékokat (Spanyolország és Hollandia volt a másik kettő).¹³⁸ Ahogyan Max Petitpierre Svájc követeinek 1957. augusztusi éves konferenciáján megállapította: a svájciak „hevesen reagáltak arra, ami Magyarországon történt. Ezek nem csupán pillanatnyi reakciók voltak, hanem még most is szinte ugyanannyira élénken éreztetik hatásukat, mint nyolc vagy kilenc hónappal ez előtt, ami bizonyos nehézségeket okoz a [külügy]minisztériumnak.”¹³⁹ A svájci közvélemény európai viszonylatban is különösen erőteljes reagálására a berni magyar követség is felfigyelt.¹⁴⁰

Mi magyarázza a svájci lakosság körében megfigyelhető különösen mély antikommunizmust? Laurent Sauge szerint a Szovjetunió a svájci közvélemény számára „szörnyű és embertelen modernitásként” jelent meg, amelyet az antikommunista propaganda különösen visszataszító ellenségként tudott bemutatni.¹⁴¹ A „vörös ve-

135 Parini, L.–Gianni, M.: i. m. (87. jz.) 59. Ld. még erről: Bolzman, C.: i. m. (101. jz.) 688.

136 Ld. még Parini, L.–Gianni, M.: i. m. (87. jz.) 196.

137 Markus Feldmann: Tagebuch 1923–1958. Quellen zur Schweizer Geschichte. Bearb. Peter Mosser. Schweizerische Gesellschaft für Geschichte, Komm. Krebs, Basel, 2002. 229. és 232. Idézi Tréfás D.: Illúzió i. m. (12. jz.) 234–235.

138 Piguët, E.: i. m. (17. jz.) 73.

139 Exposé de Monsieur Max Petitpierre, Chef du Département politique fédéral. Conférence des Ambassadeurs. 1957. szeptember 6. <http://dodis.ch/12714>.

140 MNL–OL XIX-J-1-j, Svájc, 8. doboz, Marjai József svájci magyar követ jelentése a Külügyminisztériumnak, tárgy: Hang és hangulatváltozás Svájcban, 355/1 (004655/1). 1957. november 13.

141 Laurent Sauge: De la barbarie asiatique à l’horrible modernité: images de l’URSS et des Soviétiques dans la presse genevoise (1918–1933). In: Histoire(s) de l’anticommunisme en Suisse. Éd. Michel Caillat–Mauro Cerutti–Jean-François Fayet–Stéphanie Roulin. Chronos, Zürich, 2008. Idézi Jean-François Fayet: L’anticommunisme est-il vraiment un sujet d’histoire? L’exemple suisse. Uo. 12.

szély” érzete az 1948-as prágai kommunista hatalomátvétel nyomán itatta át a svájci közvéleményt, mely benyomást a kelet-berlini felkelés 1953-as leverése tovább erősített.¹⁴² A Gilg–Hablützel szerzőpáros arra hívta fel a figyelmet, hogy a náci Németország összeomlása nyomán érzett megkönnyebbülés Svájcban hamar átadta a helyét a kommunista nagyhatalom előrenyomulása miatti aggodalomnak. Értelmezésük szerint a náci veszély idején kialakult mentalitás és védekező beállítódás rávetült a kommunista expanzióra és ideológiára is. Azzal a különbséggel, hogy míg a közvetlen veszélyt jelentő nácik címére csak óvatos, burkolt kritikák fogalmazódtak meg, addig az antikommunizmust és a szovjetellenességet – a NATO védelmi rendszerének közvetett haszonélvezőjeként – teljes nyíltsággal ki lehetett fejezni. A svájci antikommunista hullám éppen az 1956-os magyar forradalom brutális leverésére adott válasz idején tetőzött.¹⁴³ Jean-François Fayet szerint az antikommunizmus legnagyobb svájci sikere volt, hogy a kommunizmust mint ideológiát teljesen a politikai játéktéren kívülre helyezte, mint ami annyira elfogadhatatlan, hogy még vitatkozni sem érdemes róla, hiszen Svájc identitását, magát a lelkét kérdőjelezi meg. Márpedig Fayet szerint a közvélemény szinte egyöntetű kommunizmus- és szovjetellenessége mögött az húzódik meg, hogy az antikommunizmus a nemzeti egység kötőanyagát jelentette egy olyan nép számára, amelynek kétségei voltak identitását illetően, és félt egységének összeomlásától.¹⁴⁴ A svájci állam és az antikommunizmus viszonyát André Rauber úgy ítéli meg, hogy a hatóságok rendelkezéseiben tetten érhető antikommunizmus szinte állami ideológiának volt tekinthető.¹⁴⁵ Luc van Dongen pedig egyenesen azt állítja, hogy az antikommunizmus Svájcban „államvallás”.¹⁴⁶ Márpedig az 1956-os magyar forradalom és a menekültek ügyét a kormányzat erőteljesen felhasználta a közvélemény szovjetellenes beállítódásának további erősítéséhez.¹⁴⁷ Tréfás Dávid írja, hogy a svájci sajtó a szabadságharcosokat azonosította a magyarokkal, míg azok hazai ellenségeit a nemzetiség megjelölése nélkül csupán „kommunistáknak” nevezte. Így „a kommunizmus elleni közös harc a népeket összekötő kapoccsá stilizálódott”.¹⁴⁸ A forradalom leverése után a helyi svájci sajtó is erősítette a kommunisták iránti gyűlöletet. Ennek egyik eszközeként a szovjeteket is besorolták a Nyugatot rendszeresen fenyegető keleti népek közé. „Mongol regimentekről” és „Dzsingisz kán utódairól” írtak, akik „borzalmak és vad ázsiai kegyetlenség képét” hagyták Magyarországon.¹⁴⁹

142 *Walter, F.*: i. m. (51. jz.) 74.

143 *Gilg, P.–Hablützel, P.*: i. m. (95. jz.) 837–838.

144 *Fayet, J.-F.*: i. m. (141. jz.) 17–18.

145 *André Rauber*: L’anticommunisme en Suisse, une quasi doctrine d’État, entre phobie et manipulation de la légalité. In: Histoire(s) de l’anticommunisme en Suisse i. m. (141. jz.). Idézi *Fayet, J.-F.*: i. m. (141. jz.) 18.

146 *Luc van Dongen*: La Suisse dans les rets de l’anticommunisme transnational durant la guerre froide: réflexions et jalons. In: Relations internationales de la Suisse durant la Guerre froide. Éd. Sandra Bott–Janick Marina Schaufelbuehl–Sacha Zala. Schwabe, Basel, 2011. (Itinera, fasc. 30.) 23.

147 *Parini, L.–Gianni, M.*: i. m. (87. jz.) 199.

148 *Tréfás D.*: Illúzió i. m. (12. jz.) 253–254.

149 Uo. 240.

Egyes svájci történészek – így Lorena Parini, Matteo Gianni, Etienne Piguet, Marie-Claire Caloz-Tschopp és Tréfás Dávid – felhívták a figyelmet arra, hogy a svájci hatóságok magyar menekültek irányában tanúsított különösen befogadó hozzáállásának kialakításához hozzájárulhatott az a törekvés is, hogy enyhítsék a zsidó menekültekkel kapcsolatban a II. világháború idején gyakorolt svájci politika miatt megfogalmazott éles kritikákat. Maga az a tény, hogy a Karl Ludwig professzor által a témáról készített és már 1955-re befejezett jelentést csak 1957 tavaszán hozták nyilvánosságra, mégpedig a magyar menekültek rendkívül bőkezű befogadásáról szóló függelékkel együtt, az idézett történészek szerint arra a szándékra utalhat, hogy ezzel kívánták enyhíteni a jelentés által szintén megfogalmazott kritikákat.¹⁵⁰

Végezetül meg kell említenünk még egy konjunkturális szempontot. A magyar menekültek befogadása lehetőséget adott a semleges Svájcnak, hogy kifejezze a szovjeteket elítélő véleményét és a nyugati táborhoz tartozását egyaránt.¹⁵¹ Hasonló magatartást tanúsítottak 1963-ban a tibeti, 1968-ban a cseh és szlovák menekültek Svájcba érkezésekor is.¹⁵² A keleti blokkból származó menekültek befogadásával Svájc, a humanitárius megfontolásokon túl, kifejezésre kívánta juttatni szembenállását a „létező szocializmussal”.¹⁵³ Fontos azonban hangsúlyozni, hogy a svájci kormányzat a magyar forradalomra való reagálását a nemzetközi szinten megmutatkozó óvatossággal ellenpontosította. Ennek keretében igyekeztek meggátolni a háborús pszichózis eszkalálódását, mértéktartásra intve a lakosságot a kezdődő felvásárlási láz kapcsán, az egyetemesség elve alapján pedig elutasították a Szovjetunióval való diplomáciai kapcsolatok megszakítását és a Kádár-kormányral fennálló viszony túlzott megterhelését.

*

Összefoglalásképpen megállapíthatjuk, hogy az 1956-os magyar menekültek svájci befogadása különösen sikeres vállalkozás volt. Az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium többször említett jelentése James Morgan Read helyettes menekültügyi főbiztos szavait is idézve így foglalta össze az eredményt: „az a tény, hogy sikerült ennyire rövid határidővel 11 000 hozzánk befogadott magyar menekültet Svájcban letelepíteni, szinte csodának számít [mondta Read egy sajtóértekezleten]. Nem akar-nánk ennyire messzire menni, sem csodáról beszélni; érdemes azonban kihangsúlyozni, hogy ezt az eredményt csak azért lehetett elérni, mert a svájci nép páratlan

150 *Parini, L.–Gianni, M.*: i. m. (87. jz.) 197., valamint *Piguet, E.*: i. m. (17. jz.) 74; *Caloz-Tschopp, M.-C.*: i. m. (8. jz.) 36–37.; *Tréfás D.*: Illúzió i. m. (12. jz.) 248–249.

151 *Caloz-Tschopp, M.-C.*: i. m. (8. jz.) 36–37.

152 *Piguet, E.*: i. m. (17. jz.) 75. A magyar követségi jelentés ezt így fogalmazza meg: „A humanista, semleges közvetítő szerepében való hagyományos svájci tetszélges mögöl azonban újra és újra, többé-kevésbé nyíltan előbukkan a nyugati imperialista körökkel való szimpatizálás, sőt azokhoz való erős kötöttség, az azokkal való együttműködés ténye.” MNL–OL XIX-J-1-j, Svájc, 10. doboz, a svájci magyar követség 1956. évi összefoglaló jelentése a Külügyminisztériumnak, 275/1 (003265/1). 1957. június 26.

153 *Bolzmann, C.*: i. m. (101. jz.) 683.

nagylelkűséggel szívügyének tekintette a feladatot, és minden érdekelt hatóság, szövetségi, kantoni és községi szinten egyaránt példás buzgalommal vett benne részt.¹⁵⁴

A magyar menekültválságra adott svájci válasz tökéletesen illeszkedik a Nyugat általános politikájába, ugyanakkor, amint láttuk, kimutathatók sajátosan svájci jellemzők is. A Parini–Gianni szerzőpáros véleményével¹⁵⁵ egyetértve a hidegháborús szembenállást tekintem a rendkívüli eredményesség legfőbb tényezőjének. A nemzetközi konfrontáció által galvanizált következetes kormányzati politikai akarat volt képes a befogadás során felmerülő ezernyi nehézség legyőzésére.

GUSZTÁV D. KECSKÉS

THE SWISS RECEPTION OF HUNGARIAN REFUGEES IN 1956

After the suppression of the 1956 Hungarian Revolution by the Soviets, some two hundred thousand Hungarian refugees came to the West. In proportion to its territory and population, Switzerland hosted the greatest number among them.

The study summarises what the Swiss authorities did in order to secure the reception of the refugees, the ways in which the local society reacted to the crisis, and the results that were yielded by the efforts. The conclusion of the author is that while the Swiss response perfectly fits into the general policies of the West, some local characteristics can also be grasped. He regards as the chief feature of success Cold War opposition and the determined governmental will which derived therefrom.

Alongside the results of international, Swiss and Hungarian scholarship, the study is mostly based on archival documents from the archives of the UN and those of Switzerland, Hungary, France and Great Britain. The results of oral history research are also put to use.

154 AFS CH-BAR#E4260D#1994/125#307*, Az. 777.1, *Ungarische Flüchtlinge 1957*, 1957. Függelék a Ludwig-jelentéshez, a Département fédéral de justice et de police jelentése, *La pratique suisse de l'asile à l'époque récente*. 1957. március 7.

155 Parini, L.–Gianni, M.: i. m. (87. jz.) 206.

CONTENTS

STUDIES

Péter Erdő: The Canonization Process of Saint Elisabeth and Contemporary Canon Law	1
László Szabolcs Gulyás: The Customary Law of Real Estate Trade in Market Towns in the 14th to 16th Centuries. The Case of Zemplén County and its Region	23
Tamás Goreczky: Pan-Slavism in Russia in the 1880s in the Reports of István Burián, Austro-Hungarian Consul General in Moscow	63
Gusztáv D. Kecskés: The Swiss Reception of Hungarian Refugees in 1956	85

WORKSHOP

David Papajik: Solving the Problem of Establishing the Cause of Death of Hungarian and Czech King Ladislav V	115
Ovidiu Ghitta: The Lessons of an Extraordinary Conscription. The Census Record of Şimon, Greek-Catholic Priest of Tomány, from 1773	127
József Pap: The Voters of Eger in the Middle of the 19th Century	149
Tibor Dömötörfi: German Ethnic and Racial Politics in Hungary during World War II	165

E számunk szerzői

DÖMÖTÖRFI TIBOR PhD, tud. főmunkatárs (MTA BTK TTI) • ERDŐ PÉTER, az MTA rendes tagja, bíboros, prímás, esztergom-budapesti érsek • OVIDIU GHITTA PhD, egy. tanár (Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár) • GORECZKY TAMÁS PhD, történész • GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS PhD, főiskolai adjunktus (Nyíregyházi Egyetem) • KECSKÉS D. GUSZTÁV PhD, tud. főmunkatárs (MTA BTK TTI) • PAP JÓZSEF PhD, főiskolai tanár (Eszterházy Károly Főiskola) • DAVID PAPAJÍK PhD, egy. tanár (Palacký Egyetem, Olomouc)

MTA BTK TTI = Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézete

Folyóiratunk közlési szabályzata a www.tti.btk.mta.hu honlapon olvasható